

Днес в броя

Нова програма разширява възможностите за образователни маршрути за 64 000 ученици

Анна Динчева, ерготерапевт в РЦППО – София-град: „Най-важното за всяко дете в първите месеци и години от живота му е сетивният опит. Колкото повече сетивен опит трупат детето, толкова по-вероятно е да разгърне пълния си потенциал. Съветът ми към всички родители е да играят много с децата си“

Ивайло Начев, гл. ас. в Техническия университет – София: „По време на „Първи полярен астрономически проект“ в българската антарктическа база изучавахме въздействието на космическото време върху земната магнитосфера. Над 60% от използваното оборудване е проектирано и изработено в ТУ – София“

АЗ.БУКИ

Четете ни на www.azbuki.bg

НАЦИОНАЛЕН СЕДМИЧНИК ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

Вестникът е правопреемник на първото официално издание на Министерството на просвещението – „Училищен преглед“ – 1896 г.

Брой 33 (1728) 21 – 27 август 2025 г. Година XXXIII. Под името „Аз-буки“ вестникът излиза от 10 април 1991 г. Цена 1,90 лв. / 0,97€

Снимка Децата творци на Горна Липница

Децата от Арт резиденция „Старото училище“ в село Горна Липница, област Велико Търново, се връщат в отминали времена при посещението си в Историческия музей в Павликени. Неговата програма „Лято в музея“ предлага ателиета по рисуване, образователни беседи и практически занимания

Нови директори в 280 образователни институции

Директори на 280 образователни институции са избрани в проведените на два етапа конкурси, съобщи Пресцентърът на МОН.

През юли тази година бяха обявени конкурси за ръководители на общо 442 държавни и общински училища, центрове за специална образователна подкрепа, центрове за подкрепа за личностно развитие - астрономически обсерватории и планетариуми, регионални центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование и за Държавния логопедичен център. От Регионалното управление на образованието в София-град бяха обявени най-много конкурси за избор на директори на училища - 35.

След проведените конкурсни процедури общо 251 училища ще започнат учебната година с нови директори. Избрани са и титуляри на 17 центъра за специална образователна подкрепа, 8 центъра за подкрепа на личностно развитие, три регионални центъра за подкрепа на процеса на приобщаващото образование, както и на Държавния логопедичен център.

Общо подадените заявления за обявените конкурси са 765, уточняват от МОН. Част от желаещите да заемат ръководен пост в образователна институция, са подали документите за повече от една от обявените позиции. До конкурсните процедури са допуснати 614 кандидати.

Съгласно правилата конкурсите се провеждат в два етапа. На първия се явяват общо 587 кандидати, които решават писмен тест, генериран в деня на изпита и единен за цялата страна. През този етап преминават общо 495 кандидати за ръководители на 320 институции. На следващия етап всеки от кандидатите представя концепция за развитие на съответната образователна институция. Заедно с нея на самия изпит се решават и два конкретни казуса пред комисията за избор.

След проведените конкурси за 80 позиции не е избран кандидат. Нито едно заявление пък не е подадено за обявените места за директор на 82 образователни институции. Всички образователни институции, за които са липсвали кандидати или след проведените конкурси не е избран директор, ще се ръководят от временно изпълняващи длъжността до следващ конкурс. **АЗ.БУКИ**

Нови правила за статута на изследователските висши училища

С промените акцентът се поставя върху научните резултати и продукти на интелектуалната собственост

Прецизиране на показателите и прилаганите коефициенти при определяне на изследователските висши училища е заложено в публикувани за обществено обсъждане промени в Постановление № 226 на Министерския съвет от 2021 г. за приемане на показатели за определяне на изследователските висши училища и условията и реда за актуализиране на Списъка на изследователските висши училища.

Според действащата нормативна уредба статутът се присъжда на висше училище, което дава значим принос за развитието на

важни обществени области чрез върхови научни изследвания и има високи резултати от научноизследователска дейност, оценени по три показателя. Това са научни резултати, научен капацитет и възпроизводство на академичния състав и обществено и икономическо въздействие.

Общата оценка на съответното висше училище се изчислява по формули с по няколко показателя. Тези, които имат не по-малко от 1000 точки, се включват в Списъка за изследователско висше училище за срок 4 години. Към момента това 12 университета.

Предвид, че статутът „изследователско висше училище“ следва да обозначава най-високо равнище на научна продуктивност, принос и международно разпознаване, се предлага точките, необходими за включване в Списъка на изследователските висши училища, да станат 10 000.

В предложения проект е заложено и отпадането на показателите, измерващи научния капацитет и възпроизводството и общественото и икономическото въздействие, пише в мотивите.

На стр. 2

Експерти търсят мястото на класическите езици в училище

Зина СОКОЛОВА

Годишната конференция на Euroclassica – Европейската федерация на асоциации на преподаватели по класически езици, се провежда от 19 до 21 август в София. България е домакин чрез своя представител във Федерацията – АРУКО (Асоциацията за развитие на университетското класическо образование). Целта на сдружението е да развива изучаването, преподаването и научната работа върху класическите езици.

В конференцията участват над 40 гости от чужбина. Целта на събитието е да се оцени състоянието на класическото образование в Европа в светлината на традициите и последните инициативи в това отношение. Тя се осъществява с подкрепата на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и на Община Пловдив. Темата на форума тази година е „Класическите езици между училището и университета“.

„Темата как да се преодолее тази пропаст в преподаването на класически езици между гимназиите и университетите, е гореща. Всички знаем, че без класически езици, без класическо образование цивилизацията, като цяло, би била невъзможна. Нашата голяма задача днес е да убедим обществото, че децата ни трябва да продължат да изучават езиците, културите, идеите – всички тези знания, които идват от древността“, изтъкна в своето приветствие към участниците във форума зам.-ректорът на Софийския университет проф. Мадлен Данова. И отбеляза, че тази година има подновен интерес към класическите изследвания.

„Преди две години Асоциацията покани председателя проф. Кристиан Лаес в България. За седмица той посети много училища, Софийския университет, Нов български университет“, каза за „Аз-буки“ Димитър Драгнев от организационния екип на събитието. Организирана е и една по-малка конференция за класическото образование. Тогава се появява възможността България да стане домакин и на голямата конференция на „Еврокласика“ тази година.

„Страната ни исторически до 1945 г. има сериозно класическо образование. Класическите езици са били в основата на средното образование и донякъде и на висшето образование, защото не е можело да учиш висше образование в определени специалности без класически езици. След това по политически причини те претърпяват удар“, коментира Димитър Драгнев. И добави, че в резултат страните в Западна Европа имат процентно много повече ученици, които изучават днес класически езици. Но от друга страна, в България има възможности, защото има утвърдени учебни програми за всички видове подготовка. Има училища, в които се поддържат занимания по интереси, най-вече за латинския език.

„Нашата асоциация АРУКО се стреми повече ученици и студенти да имат възможност да изучават сериозно класически езици в България. Преподавам латински език в 9. френска гимназия и смея да твърдя, че има интерес. Има и съответните резултати – награди от международни конкурси, ученици, които впоследствие продължават образованието си в най-добрите университети в България и в Европа“, заяви той.

Димитър Драгнев подчерта, че той и неговите колеги се надяват, че и след предстоящите промени в Закона за предучилищното и училищното образование ще се създадат по-добри възможности на учениците, за да могат да изучават латински и старогръцки. Според него евентуалното намаляване на часовете по езици няма да се отрази добре на езиковите гимназии. При тях е много важно интензивното изучаване на чужд език, за да могат после учениците да се развиват в каквато област искат. С промените на Закона се предлага и създаването на профил класически, което би трябвало да е стъпка в институционалното утвърждаване на това изучаване на латински и старогръцки език.

Освен в столичните Френска, Класическа и Английска гимназия латински се изучава и в Националната природо-математическа гимназия, а до миналата година – и в 17. СУ „Дамян Груев“ в София, включително и в прогимназиален етап. Латински се преподава и в Средното училище за хуманитарни науки и изкуства „Константин Преславски“ във Варна, във Френския лицей към посолството на Франция, както и в духовните семинарии в София и Пловдив. В Хасковската езикова гимназия има група по старогръцки език.

„Разбира се, трябва да споменем и специалността „Класическа филология“ в Софийския университет“, подчертава Драгнев. И допълва, че през последните години преподава в НБУ латински като чужд език.

Списанията на „Аз-буки“ с нова платформа за подаване на ръкописи

Редакционните колегии на научните списания на издателство „Аз-буки“ вече използват платформата ScholarOne. Новата система предоставя централизирана платформа за автори, редактори, рецензенти и издател.

Сред основните предимства на новата платформа е по-бърза обработка на подадените ръкописи, проследяване на процеса от подаването до издаването на статиите в реално

време и възможностите за откриването от страна на редакторите на научните изследвания на нелоялни практики.

Въвеждането на ScholarOne оптимизира процеса на публикуване чрез автоматизирани процеси, но и подкрепя прозрачността при взимане на решения от страна на редакционните колегии за публикуване на ръкописите. Подаването на научните

изследвания се извършва от авторите изцяло онлайн, без да е необходимо да се инсталира допълнителен софтуер, което опростява процеса и намалява забавянията.

В световен мащаб годишно над 9000 научни списания по света използват ScholarOne за обработването на 3 милиона ръкописа. Ефективната система за управление на ръкописите е от решаващо

значение за академичните списания и издателите, които се стремят да поддържат строги редакционни стандарти и да отговорят на очакванията на авторите. Автоматизирането на процесите от подаването на ръкописите ще позволи на редакционните екипи на списанията да се съсредоточат върху подобряването на качеството на съдържанието и преживяването на авторите. **АЗ-БУКИ**

Образователни маршрути за 64 000 ученици

Проекти за участие в новата процедура могат да се подават до 15 октомври

Над 64 000 ученици от I клас до XI клас ще могат да посетят исторически и културни забележителности, музеи, театри, паметници, занаятчийски работилници, екологични производства, исторически комплекси, резервати, обсерватории и други места по процедурата „Образователни маршрути за иновативно учене извън училище“.

Кандидатстването за директно предоставяне на безвъзмездна финансова помощ вече е отворено от Управляващия орган на Програма „Образование“ 2021 – 2027 г. Проектни предложения могат да се подават до 17,30 часа на 15 октомври чрез информационната система за управление и наблюдение на средствата от ЕС в България – ИСУН.

Размерът на безвъзмездната финансова помощ по настоящата процедура е 52,4 млн. лв. От тях 43 004 138 лв. са от Европейския социален фонд плюс (ЕСФ+) и 9 395 862 лв. – национално съфинансиране.

Основната цел на процедурата е въвеждане на иновативни подходи в ученето извън училищната среда и развиване на различни компетентности у учениците за постигане на по-силна мотивация за учене, за посмислено и трайно знание.

Предвидените мерки по процедурата са насочени към формиране на нагласи за учене през целия живот и умения за самостоятелно учене чрез участие на учениците в културно-образователни инициативи, програми и проекти, посредством което ще се насърчат четенето и повишаването на грамотността, ще се подкрепи придобиването на ключови компетентности чрез реализиране на междупредметни връзки и чрез екипни проектни дейности.

В дейности по Процедурата могат да участват всички държавни и общински училища на територията на страната, които желаят и които не участват едновременно в същите дейности по Националната програма на МОН „България – образователни маршрути“ за конкретната година. Приоритетно ще бъдат включвани школа, които не са участвали в дейности по националните програми, приети през 2023 г. и 2024 г.

Учениците се организират в групи,

Снимка ОбУ „Христо Ботев“ – с. Долно Драново

В групите не могат да се включват деца, участвали в дейности по НП „България – образователни маршрути“ през 2023 и 2024 г.

като на всеки 10 деца се определя един ръководител – учител или педагогически специалист. Ученик може да бъде включен само в една група в рамките на Процедурата. В групите не могат да бъдат включвани деца, които са участвали в дейности по приетите през 2023 г. и 2024 г. издания на НП „България – образователни маршрути“. По преценка на училището пътуващите могат да бъдат придружени от медицинско лице.

Всяко училище има възможност да прави своите образователни маршрути, като избира обекти от утвърдения от МОН списък. Към тях могат да се добавят и други забележителности, така че школото да направи свой туристически „пъзел“ от различни интегрирани познания по различни тематични направления, съобразен със спецификата на учениците, техните интереси, познавателните цели и възможностите.

Обектите, включени в образователните маршрути, са разпределени в 5 тематични направления – „История и археология“, „География и икономика“, „Природни науки и екология“, „Изкуства, архитектура и литература“ и „Етнография, фолклор и занаяти“.

Броят на местата, които ще бъдат по-

сетени, зависи от продължителността на образователната екскурзия. За 5-дневни образователни маршрути с 4 нощувки трябва да бъдат включени три от посочените образователни направления с не по-малко от 6 обекта. За 4-дневни образователни маршрути с 3 нощувки – минимум 3 от посочените образователни направления с не по-малко от 4 обекта. За 3-дневни образователни маршрути с 2 нощувки – минимум 2 от посочените образователни направления с не по-малко от 3 обекта. За 2-дневни образователни маршрути с 1 нощувка – минимум 1 от посочените образователни направления с не по-малко от 2 обекта.

При посещенията училището може да осигури обучителна беседа, познавателни материали, презентации, демонстрации и други. Необходимо е местни лица – екскурзоводи, планински водачи, участници в местни клубове и съюзи, читалища, членове на занаятчийски задруги, представители на краеведски дружества, на Българския туристически съюз (БТС), експерти от местни музеи, културни и обществени институции, организации и други, да участват с беседи, презентации, разкази или да подкрепят по друг начин групите от училищата. **АЗ-БУКИ**

Министър Красимир Вълчев:

Предложенията на МОН не са нормативен акт

С измененията се цели балансиране на учебните програми

„Предложенията на МОН не са нормативен акт, в момента текат обсъждания. Решенията в сферата на образованието трябва да бъдат добре обмислени.“ Това заяви относно промените в учебните програми министърът на образованието и науката Красимир Вълчев при посещението си в Стара Загора, цитиран от БТА.

Министър Вълчев подчерта, че предложенията от МОН изменения целят балансиране на учебните програми. Той коментира, че не се цели да бъдат унищожени езиковите гимназии, а да се намерят балансиращи решения в образователната система.

„Предложили сме в VIII клас намаляване на часовете по чужд език от 18 на 16 часа, което ще запази възможността учениците да се подготвят“, каза министърът.

Според него тези часове ще продължат да бъдат повече от останалите, и то не само в езиковите гимназии. Предложени са промени в рамковите учебни планове. В проведените разговори с директори на езикови гимназии е станало ясно, че много от тях смятат, че промените са полезни за тях.

За пореден път просветният министър обясни, че в момента 18 от 35 часа в езикови гимназии са само по език и учениците не учат история, физика, химия, биология. „Опитваме се да премахнем това прекъсване в учебните планове. От друга страна, сме предложили да не започват всички деца от нула, тоест да има възможност в VIII клас да групират учениците в зависимост от нивото на владеене на езика“, посочи Вълчев.

Министърът отбеляза, че МОН предлага да се ограничи малко езиковото обучение, да има диференцирана възможност и да се облекчат програмите за профилирана подготовка, за да се освободи време за

Снимка БТА

В Стара Загора министър Красимир Вълчев посети ПГ по облекло и хранене „Райна Княгиня“, чиято сграда се реновира

общообразователните дисциплини.

„Убедени сме, че днешните деца ще бъдат активни в десетилетия, в които ще се изискват по-широк комплекс от умения, а тези, които дават общообразователните предмети, ще бъдат все по-важни“, посочи министърът.

По думите му в момента се обсъжда колко да бъдат амбициозни програмите за професионална подготовка.

„Свалихме материал от висшето образование, който не е необходим. Ще спечелим, ако оптимизираме голяма част от програмите за профилирана подготовка и освободим място за общообразователна“, каза Красимир Вълчев. Според него трудните програми отказват голяма част от децата от профилирана подготовка.

Той заяви още, че в обсъждането на новата образователна структура

са предвидени и други две дискусии, една от които е кога да се завършва основно образование. По думите му има висока степен на съгласие, че то трябва да приключва по-късно.

„Другата дискусия е за Националното външно оценяване и държавните зрелостни изпити. Ако имаме по-къс гимназиален етап, стои въпросът трябва ли да има външно оценяване в X клас“, посочи Вълчев.

Според министъра в организационно отношение образователната система е подредена. Основните предизвикателства са свързани именно с учебните програми и подобряването на резултатите, най-вече по математика и природни науки, но и по български език и функционална грамотност. А това е свързано с учебните планове, оценяването и допълнителната подготовка и квалификация на учителите. **АЗ-БУКИ**

Нови правила за статута на...

От стр. 1

По показателя, измерващ научните публикации в реферираните издания в международните бази данни Web of Science и Scopus за четиригодишен период, са повишени коефициентите на списания, попадащи в категории Q1 и Q2. Това се прави, тъй като те обхващат топ 50% от най-цитираните и престижни научни издания в съответната област, което означава високо ниво на научен принос, иновация и строго рецензиране, пише в мотивите.

За изданията в категория Q1 коефициентът се увеличава от 6 на 10, за тези в Q2 – от 4 на 6, а за Q3 – от 2 на 3. А броят глави от книги (NBC), видими в Scopus и/или Web of Science, вече не е част от втория показател.

Третият показател ще се определя от броя независими цитирания в Scopus и Web of Science през оценявания период на научните публикации от П1 (NC).

Показателят, отнасящ се до продуктите на интелектуалната собственост, е разширен, като освен отчитаните на този етап заявки за международни и национални патенти се включват и патенти за изобретения (чуждестранни и европейски с коефициент 30, и български – с 15), полезни модели (чуждестранни с коефициент 15 и български – със 7) и (сертификати за сортове растения и породи животни (с коефициент 15.) Заявките за патенти за изобретения са с нови коефициенти – тези за чуждестранни и европейски за патенти за изобретения ще бъдат с коефициент 20 (при 30 в момента), а за български – 10 (при 6 в момента).

„Определянето на висше училище за изследователско само по тези показатели ще постави акцент върху реални научни резултати, които отразяват действителния принос на академичния състав към развитието на науката“, се

посочва в мотивите. Очаква се това да сведе до минимум възможността за субективна интерпретация, както и да намали административната тежест, свързана с доказване на трудно измерими дейности.

„Оценяването само върху научни резултати и продукти на интелектуалната собственост ще насърчи висшите училища да инвестират в качествени изследвания, както и ще покаже приложимостта на научните изследвания в практиката и ще създаде стимули за развитие на научна инфраструктура и академичен потенциал“, пише в мотивите.

Предлага се и промяна в състава на Междуведомствената комисия към министъра на образованието и науката, която прави оценка на резултатите на висшите училища. Вместо представители на Съвета на ректорите ще има такива от Селскостопанската академия.

В изменението на Постановлението е посочено, че членовете на Комисията не могат да работят по трудов договор във висше училище или да изпълняват дейности по договор за изработка във висше училище през последните три години към датата на извършване на оценката, с изключение на случаите, когато договорът за изработка е за участие като външен член в научно жури по Закона за развитието на академичния състав или като ментор за провеждане на практическо обучение по проекти, финансирани от бюджета на Европейския съюз.

Комисията ще се подпомага от независими експерти, притежаващи експертиза в ключови области, свързани с извличане и/или верифициране на данни от бази данни с наукометрична информация. **АЗ-БУКИ**

Кампания на Института за български език – БАН, и в. „Аз-буки“

За множественото число на нарицателното тикток

Ванина СУМРОВА*

В примерите един тикток, някакъв тикток, този тикток наименованието на социалната мрежа за кратки видео материали ТикТок (TikTok) е използвано като нарицателно име и назовава отделен клип в нея. Превръщане на съществително собствено в нарицателно има при думи като *веро*, *ксерокс*, *лего*, *джип*, които по произход са наименования на търговски марки.

В интернет за множествено число на това съществително се срещат вариантите *тиктоци* и *тиктокове*, като има и единични употреби на *тиктоки*.

Думата *тикток* не е едносрична и според граматичните правила би трябвало да приеме окончание *-и* за множествено число: *тиктоки*. В езика ни завършек *-ки* за множествено число има само при различните видове *коки* (групи бактерии) като *стафилококи*, *стрептококи*, *микробоки*.

Формата *тиктоци* също е с окончание *-и*, но е налице звукова промяна (преминаване на *к* в *ц*), каквато откриваме във форми като *ученици*, *подаръци*, *упреци*, *уроци*, *подскоци*. Тази промяна е резултат от исторически фонетичен закон в българския език, който е действал отдавна.

Множествената форма *тиктокове* е с окончание *-ове*, характерно както за едносрични съществителни (*влакове*, *паркове*, *клитове*, *файлове*), така и за сложните съществителни, които ги съдържат: *авиоспортове*, *автопаркове*, *автоголове*, *артикулове*. Макар при думата *тикток* да има съвпадение само по форма с омонимите в българския език *ток*¹ (електрически) и *ток*² (на обувка), това съвпадение определя прибавянето на окончанието *-ове*.

През последните десетилетия при новозаетите чужди думи в езика ни известно време се наблюдава конкуренция между формите за множествено число, образувани с окончание *-и* и с *-ове*, при имена като *билборд* и *бодигард*, като постепенно за правилна се налага формата с окончание *-ове*.

Посочените примери за множествено число на името *тикток* имат разговорен характер. Книжовният начин на изразяване на множествено число в случая е със словосъчетание: *клитове* или *кличета* в *ТикТок*; *ТикТок клитове* или *кличета*.

Д-р Ванина Сумрова е главен асистент в Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ към Българската академия на науките.

Зрелостниците трябва да внесат здравни осигуровки до 25 август

Младежите, които са завършили средното си образование тази година и са се дипломирали, но не са започнали работа веднага, трябва да внесат до 25 август здравноосигурителната си вноска за юли. Това важи и за зрелостниците, които ще бъдат студенти редовно обучение наесен и не са започнали работа, припомнят от Националната агенция за приходите (НАП).

За периода от завършване на средното до започване на висшето си образование или работа на трудов договор те трябва да внесат здравните си осигуровки за своя сметка в размер на 43,08 лв. месечно.

От НАП отбелязват, че при допуснати повече от три неплатени здравноосигурителни вноски за последните три години зрелостникът може да се окаже с прекъснати здравноосигурителни права и да няма достъп до безплатни здравни услуги, осигурени от Националната здравноосигурителна каса.

За вноски, които не са направени в срок, се начислява законова лихва. **АЗ-БУКИ**

Образованието през погледа на младите

Най-предпочитаните професии са на учител, медик и компютърен специалист, а най-нежелани – на журналист и продавач-консултант

Професията на учител и преподавател води в предпочитанията на младите хора у нас, като 14,1% от тях я посочват като избор на поприще. Вероятно и заради устойчивия ръст на заплатите в сектора интересът към нея нараства. За сравнение, преди 5 години тя е посочена като най-предпочитана професия от 8,9 на сто от респондентите.

Данните са от национално проучване на Библиотечно-информационния и изследователски парламентарен център на Народното събрание, проведено в периода 21 май – 5 юни 2025 г. и обхванало 1059 български граждани на възраст между 15 и 35 години в цялата страна. То изследва нагласите и очакванията, с които се сблъскват младите хора на възраст между 15 и 35 години по отношение на възможностите за заетост и кариерно развитие, както и съчетаването на професионалния и семейния живот.

Сред предпочитаните професии се нареждат и тези на медиците (лекар, медицинска сестра) с 13,3%, компютърен специалист – 12,3%, юрист (адвокат, нотариус, съдия, следовател, прокурор, юрисконсулт) – 11,3%, инженер – 5,4%, икономист – 5,3%, и предприемач/бизнесмен – 5,1%. На другия полюс са професиите на журналист – 1,7%, продавач-консултант – 1,7%, и пожарникар – 1,6%.

Образование и заетост

Анкетираните нас поставят оценка 3,16 (в скала от 1 до 5) на това доколко образователната система у нас – включително университетите, ги подготвя да изградят успешна кариера. Почти идентична – 3,14, е средната оценка на образователната система за това доколко подготвя младите хора да бъдат конкурентни на пазара на труда.

Най-критични са хората, декларирали най-високи доходи – тези в групите от 2500 до 3500 лв. и над тази сума, както и тези, определили себе си, като живеещи богато, и онези, декларирали, че живеят

Снимка Олег Попов

Представите за успех в живота

Данните от изследването сочат, че ценностният модел на българските младежи не се различава съществено от този на европейските. Според младите хора в България основните фактори, които правят един човек успял в живота, са най-общо четири.

Почти три четвърти от интервюираните – 70,6%, поставят на първо място създаването на добро семейство. За сравнение преди пет години това мнение споделят 72,1% от отговорилите.

При право на повече от един отговор, на второ място младите хора поставят това да имат високо платена работа – 56% при 61,9 през 2020 г.

От 41,5 на 48,2% нараства дялът на онези, за които да си успял, означава да си високообразован. Подобно мнение изразяват най-вече респондентите на възраст между 18 и 25 години, хората, които вече имат висше образование, както и младежите с доходи, по-високи от средните за страната.

На четвърто място като критерий за успех в живота младите у нас поставят това човек да има много приятели – така смятат 42% от анкетираните.

Знак за равенство между това да си успял и да си богат, поставят 30,7%, според 22% важно е да си харесван от другите, а за 8,1% успехът в живота означава да имаш власт над другите.

в мизерия.

Проучването показва още, че в сравнение с 2020 г. от 46,2 на 48,6 на сто нараства дялът на младежите, които посочват, че за тях е важно да получат възможно най-доброто образование, дори с цената на известни лишения. Тази стратегия

е подкрепяна по-често от респондентите на възраст до 25 години и живеещите в София.

Все още преобладава (51,4%) дялът на онези, които биха работили, за да получат на всяка цена стандарт на живот, какъвто искат, дори и да не получат най-доброто

образование. В тази група по-често от останалите попадат младежи със средно или по-ниско образование, живеещи в малките населени места, на възраст между 26 и 35 години.

Според проучването 40,1% от работещите български младежи посочват, че работят по специалността, за която са учили. Това по-често са хора, живеещи в София, високообразовани и с месечен доход над 3500 лв. Над половината от работещите млади хора (50,8%) пък не работят по придобитата специалност. В тази група попадат младежи от по-малките населени места, на възраст 18 – 25 години, без висше образование и с доход до 2000 лв. Малко над 9% от работещите младежи нямат конкретна специалност.

Почти половината от трудещите се младежи (46,7%) заявяват, че придобитото от тях образование напълно позволява да изпълняват своите професионални задължения успешно. Това най-често са високообразовани респонденти с доход над 2000 лв. и живеещи в София. Други 33,9% от респондентите заявяват, че образованието, което притежават, само отчасти спомага за успешното изпълнение на работните им задължения, а 13% са на мнение, че образованието не им е от полза на работното място.

Готовност за обучение

Дялът на българските младежи, желаещи да продължат образованието си в чужбина, остава сравнително нисък, се отбелязва в изследването. Той намалява с близо 4 процентни пункта за последните пет години до 4% през 2025 г. Основният интерес е насочен към страни от ЕС, където таксите за обучение са по-ниски, а възможностите за мобилност – по-големи.

За последните пет години се наблюдава ръст в дела на предпочитащите да продължат образованието си в по-горна степен на обучение в България – от 26% през 2020 г. до 33% през 2025 г.

Критерии за избор на работа

Въпреки относително изравнените предпочитания за заетост в

държавния (24%) и частния сектор (30%), над половината от интервюираните младежи – 53,9%, посочват, че към момента работят в частния сектор. Едва 13,1% от респондентите работят в държавна институция или предприятие. Едва 0,4% са заети в неправителствения сектор. 32,6% посочват, че не работят.

Според авторите на изследването също както младите в Европа, така и за мнозинството от българските младежи – 62,9%, най-важният критерий при избор на работно място е заплащането. Подкрепя от 40,5% сред анкетираните събира възможността за професионално развитие. Това най-често е важно за високообразовани хора с месечни доходи между 2500 и 3500 лв., живеещи в столицата.

В най-голяма степен семейните респонденти с деца посочват като определящ фактор за избора на работа възможността да се съчетават личният и професионалният живот, като този отговор събира 32,7%.

Важни фактори са и гъвкавото работно време – 17,1%, възможността за интересна и/или предизвикателна дейност – 16,7%, близостта до местоживеенето – 9,5%, възможността за дистанционна работа – 7,1%. Едва 2,9% от младежите посочват, че репутацията на работодателя е важна при избора на работно място.

Емиграционни нагласи

Данните от проучването сочат, че дялът на нежелаещите да емигрират, се е увеличил с 12 процентни пункта – от 61% през 2020 г. на 73% през 2025 г. Емиграционни намерения на декларативно ниво заявяват 28% от всички интервюирани, като техният дял е намалял с 11 процентни пункта в сравнение с 2020 г.

Едва 5% от всички интервюирани през 2025 г. заявяват склонност да емигрират „завинаги“, докато през 2020 г. този дял е възлизал на 9%. Близо една четвърт от младежите заявяват намерение за временно напускане на страната, като за последните пет години този дял е намалял със 7 процентни пункта. **АЗБУКИ**

ЦЕНТЪР ЗА РАЗВИТИЕ
НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ

Co-funded by
the European Union

Педагози и ученици от СУ „Бачо Киро“ – Павликени, на STEM обучение в Севиля

През април 2025 г. шестнадесет ученици от СУ „Бачо Киро“ – Павликени, се впуснаха в незабравимо двуседмично обучение по програма „STEM обучение“, организирано от „Севи Еразмус XXI“ С.Л. в слънчевата Севиля, Испания. Тази ценна възможност стана реалност благодарение на спечеления проект с № 2024-1-BG01-KA121-SCH-000231972 и Акредитация № 2023-1-BG01-KA120-SCH-000193455 по Ключова дейност 1 на Програма „Еразъм“.

В рамките на мобилността младите ни участници направиха първите си стъпки в програмирането на видеоигри с Micro:bit, в 3D моделирането и в управлението на дронове. Те прекрачиха прага на STEM центъра в Дома на науките, където чрез увлекателни интерактивни задачи надникнаха в тайните на морските дълбини и научиха повече за живота на морските обитатели, тяхната крехка екосистема и предизвикателствата, които я заплашват. Запознаха се и с мистериозната тъмна биосфера. В Химическия

факултет на Университета в Севиля преживяха истинска магия на науката – експериментираха с корозия, утайка, индикатори за pH, течен азот и „златен дъжд“, който накарва очите им да блестят.

По същото време петима учители от нашето училище също трупаха знания и вдъхновение, участвайки в едноседмична мобилност „Наблюдение на работа“ по същия проект. В програмата „STEM методи на обучение“, подготвена от „Севи Еразмус XXI“, те усвоиха нови подходи за създаване на увлекателни уроци с Micro:bit и

Снимка СУ „Бачо Киро“ – Павликени

Arduino. Посетиха STEM центъра в Дома на науките, а в семинара „История, изкуство и геометрия на андалусийската плочка“ вложиха въображение и умения, за да създадат свои уникални модели. Участваха и в математически семинар, посветен на пъ-

зели и логически задачи, които подтикват към нестандартно мислене.

Учителите имаха възможност да се потопят в образователната среда на частно училище, където наблюдаваха иновативни уроци по физика и химия. В образователния център „Инениньо Триана“ се запознаха с модерни инструменти на изкуствения интелект – ChatGPT, Gemini, DeepSeek и GAMA – и ги използваха за създаване на впечатляващи презентации и учебни ресурси.

Всички участници се завърнаха с безценни знания, незабравими спомени и нови идеи за прилагане в нашето училище. Сърдечно благодарим на целия екип на „Севи Еразмус XXI“ С.Л. за грижите, подкрепата и вдъхновението, с които ни обгърнаха по време на това невероятно пътуване в света на науката и образованието.

Защото, когато учим със страст и мечтаем смело, граници няма – има само нови хоризонти!

Снимка Влади Чанев / Росен Христов

Над 100 танцуващи жетвари, пременени в народни носии и с вили и гребла в ръце, разкриват красотата на кюстендилската шевица

„Облякоха“ площада в Кюстендил в риза

Шевицата е дело на художника и учител Евгени Серафимов и школата „Новите Майстори“ и е най-голямата в България

Северина
ДИМИТРОВА

Кюстендилска шевица от женска риза на огромна площ. Пореден впечатляващ проект на кюстендилския художник и учител Евгени Серафимов и школата „Новите Майстори“. Уникалната творба е разположена на 1200 кв. м площ на площад „Велбъжд“ и е най-голямата в България. Официалното ѝ откриване се състоя на Голяма Богородица – официален духовен празник на Кюстендил.

„Кюстендил се събуди пременен в нова дреха, ушита за празник, за Голяма Богородица. На пазвата на града е извезана оная старинна молитва за плодородие и разцвет, която по най-различни причини изчезва от ръкава на женската риза още през XIX век. Два века по-късно тя се завръща и вдига чело към слънцето. Направена е от ръцете на днешните деца на Кюстендил, с днешните материали, с днешните мащаби, но със същия древен смисъл. Днес Кюстендил е риза, нова риза, ушита за празник“, обяви Евгени Серафимов, който за пореден път впечатли жителите и гостите на града с проект от такъв мащаб.

Едва ли някой е забравил „Майстора на един декар“, „Дъждовникът“, шевиците по река Банщица и още, и още...

В продължение на повече от седмица десетките ученици на Евгени Серафимов се включиха в изработката на единствената по рода си с такъв мащаб шевица, „избродирана“ от ръцете на кюстендилските деца – символ на вярата, традицията и надеждата. Под жаркото слънце, с четки, бои и много ентузиазъм, кюстендилските творци не спираха да рисуват, да се връщат към бита и облеклото на предците ни.

А проектът на Гената, както го наричат кюстендилци, среща пълната подкрепа на Об-

щина Кюстендил в лицето на кмета инж. Огнян Атанасов.

„Наистина съм щастлив да бъда отново на площад „Велбъжд“ – наше любимо платно за изкуство. След „Майстора на 1 декар“ и „Плаващите картини“ в Пловдив не сме правили нещо чак толкова грандиозно. Щастлив съм, че реализираме идея на шест години. За празника Панагия си представях интересната кюстендилска шевица, която е рядка, непозната, неизучавана, защото още през XIX век отпада – да я направим в огромен формат. Още веднага след като споделих идеята си на кмета Атанасов, той припозна проекта и тя стана факт в момента, в който Успение Богородично стана официален празник на нашия град. Всъщност разбрах защо толкова време се е отлагал проектът – защото е чакал момента да увенчае празника“, разказва с вълнение творецът Евгени Серафимов.

Освен „Новите Майстори“ през всичките дни се включват десетки деца от Кюстендил, които с трепет за първи път хващат четката и се вълчат в багрите на изкуството. Плътно до Серафимов е и неговата съпруга Лиля Серафимова, която неуморно подкрепя всеки от проектите на Гената.

„Това е една колективна шевица – такава, каквато трябва да бъде. Аз така разбирам изкуството. Самото изкуство на шевицата е колективно дело – това са орнаменти, които минават през вековете, много жени ги повтарят, преповтарят, променят по малко, за да стигнат до наши дни. А ние, „Новите Майстори“, пак колективно, всеки със своя трепет на ръката, правим колективна шевица, която пришиваме върху ризата на нашия град, върху пазвата на нашия град, върху най-централната част на Кюстендил – площад „Велбъжд“, разказва още кюстендилският учител.

И типично за откриването на най-голямата шевица в България, Серафимов решава

да направи нещо различно. Художествен перформанс, но не какъв да е – покриват цялата шевица със слама, а над 100 танцуващи жетвари, пременени в народни носии и с вили и гребла в ръце, разкриват красотата на кюстендилската шевица.

„Кюстендил се превърна в марка за изобразително градско изкуство. Аз така разбирам един град да е град на изкуството – когато има велико минало, в лицето на Владимир Димитров – Майстора, една наистина мащабна школа – художниците след него, но в днешно време да правим изкуство в съвременна форма със съвременните деца, да вървим по стъпките на големите и да се опитаме и ние с една точица да добавим към шевицата на кюстендилското изкуство“, обяснява художникът.

Перформансът „От шевицата до хляба“ – символично пътешествие от багрите на кюстендилската шевица и картините на Майстора до топлия аромат на прясно изпечен хляб, бе наблюдаван от патриарх Даниил, кмета инж. Огнян Атанасов, министъра на туризма Мирослав Боршош и хиляди жители и гости на града.

Така под краката на над 100 танцуващи жетвари, облечени в автентични народни носии, оживя най-голямата шевица у нас – 1200 кв. м символи, избродирани от децата на града. Топъл хляб, обща молитва и „Жътвата“ на Майстора – като картина, но жива, дишаща и благословена. Истински празник, който почита женското начало и женската шевица, която отправя послание за добруване и за бъдещето на Кюстендил.

Празникът бе озвучен от ангелските гласове на Детския църковен хор „Свети Серафим Софийски“, трио „Идна“ и от пъстрите ритми на концерт с участието на „Фолкарт“, фолклорна група „Шевица“, фолклорна група „Гайтанче“ и акордеонен квартет „Фолк-акорд“.

НОВО ИЗДАНИЕ НА „АЗ-БУКИ“

Написаното остава. Пиши правилно!

101 езикови бележки

Книжката съдържа 101 езикови бележки, публикувани в рубриката „Написаното остава. Пиши правилно!“. Идеята за кратки езикови бележки по интернет се ражда преди 10 години в Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ и така се основава Интернет справочникът „Написаното остава. Пиши правилно!“ (електронно периодично издание на Института за български език с научнопопулярен характер). По същото време идва и предложението от страна на Националното издателство за образование и наука „Аз-буки“ бележките да се публикуват всяка седмица във вестник „Аз-буки“.

Поръчайте
в издателството

☎ 0700 18466

🌐 www.azbuki.bg

10 лева / 5,11 евро

Семейството е най-големият ресурс за развитие на детето

Колкото повече сетивен опит трупаме, толкова по-вероятно е да разгърне пълния си потенциал, казва ерготерапевтът Анна Динчева

Тази година за първи път бяха връчени Националните награди за приобщаващо образование под патронажа на министъра на образованието и науката Красимир Вълчев.

В категория „Ерготерапевт на годината“ отличието е за Анна Динчева от Регионалния център за подкрепа на процеса на приобщаващото образование – София-град.

Тя е специален педагог по образование. От началото на професионалното си развитие през 2006 г. работи с деца с комплексни потребности и като всеки специалист, който работи с тази група деца със специални потребности, търси алтернативни подходи. Така преди около 12 години специализира сензорна терапия, а след това и ерготерапия.

Стела МАРИНОВА

Наградата е признание за труда ми през последните години. Имам късмета не само да работя това, което искам, а и да успея да намеря своето направление в сферата. Убедена съм и вярвам в смисъла на сензорната терапия. Когато започнахме, тя беше нещо ново и далечно от образователната система. Но за 11 години работа по терапевтичната програма, която създадохме, доказахме, че тя има много допирни точки с приобщаващото образование и е силно оръжие в тази посока“, споделя с вълнение Анна Динчева за полученото отличие.

Най-голямото признание за нея и труда ѝ обаче не е наградата, а доверието на родителите, свободата да работи и да награжда уменията си

и фактът, че с екипа ѝ са запалили много хора в сферата. „Не вярвах, че единатсет години по-късно в толкова много училища и градини ще се прокарва все повече и повече темата за сензорната терапия. За мен това е едно от най-ценните неща“, допълва тя.

Как обаче Анна Динчева е насочва към ерготерапията и конкретно към сензорната терапия като основен подход. „Търсейки решения, разбрах, че основната причина децата, с които работя, да имат големи затруднения в адаптацията, в общуването, в овладяването на умения, се дължи на спецификите в преработката на сетивната информация, тоест как възприемат света около себе си. Когато има специфики и децата не са напълно наясно с тялото си, какво могат да правят с него и как да се регулират, поведението им изглежда странно“, споделя специалистът.

Думата ерготерапия идва от дейност и именно тя е в основата. „Основната ни задача е да подкрепяме деца и възрастни според затрудненията и силните им страни да участват активно в дейности. Самите те да инициират такива, да бъдат самостоятелни, да

овладяват нови умения“, обяснява специалистът.

Винаги се започва с функционална оценка, която вече се прилага и в системата на образованието. На развитието на детето се гледа като на динамичен процес, върху който влияят различни фактори. Сред тях са неговата възраст, медицинското състояние или диагнозата, мотивацията и характерът на детето, неговите лични интереси и силните му страни. затрудненията, които среща, средата, в която живее, нагласите на хората около него и на децата и семействата в групата или класа му, достъпът до услуги.

„Според възрастта на детето, какви затруднения среща и какъв ресурс може да използва за овладяването на нови умения, работим в определена посока в екип със семействата и всички специалисти, които са склонни да ни партнират. Работим с широка група деца, младежи и възрастни и няма как да прилагаме само един подход“, казва Динчева.

Дава пример с работата с малки деца със специални потребности. Тогава фокусът на специалистите е основно върху двигателни умения – груба и фина моторика, умения за самостоятелност и всекидневни дейности, за саморегулация на емоциите и поведението, за общуване и за сензорната преработка.

Тази година в ранната интервенция екипът в Регионалния център за подкрепа на процеса на приобщаващото образование – София-град, работи с детенце със специфично и рядко състояние. То е на над 3-годишна възраст, но не може да седи сам, да пълзи и да ходи. В такава ситуация основната цел на екипа е да му помогне максимално да натрупа сетивен опит и да го включва в дейности, дори и адаптирани, в които то да може да играе по сходен начин на връстниците си. Това става през сензорна стимулация.

„В случай като този основният ни фокус е сензорната преработка. Стимулацията на вестибуларната система е от най-силните и регулиращи стимули за цялата нервна система, тоест тя е от първите неща, които ни помагат да опознаем тялото си и да развием двигателните си умения“, обяснява Динчева.

Това дете не може да се качи на пързалката, да се люлее сам, да кара колело. Затова екипът в Центъра му помага да натрупа този опит по алтернативен начин. В залата, в

Снимка РЦППО – София-град

Анна Динчева (вляво) с наградата си за „Ерготерапевт на годината“

която работят, разполагат с разнообразно оборудване, което предоставя възможност за различна по вид сензорна стимулация. Има различна движеща се екипировка и типове люлки, всяка от които предоставя различно усещане като позиция на тялото по време на движение. Правят различни тактилни игри – с пясък, с различни материали, които да докосва и да усеща. Стъпка по стъпка да въвеждат и допълваща алтернативна комуникация.

Събеседничката ми подчертава, че най-важното за всяко дете в първите месеци и години от живота му е сетивният опит. Колкото повече сетивен опит трупаме детето, толкова по-вероятно е да разгърне пълния си потенциал. Всички умения – двигателни, езикови, за регулация, за самостоятелност, са свързани със сензорната преработка.

„Най-важният съвет към всички родители е да играят много с децата си,

независимо дали са със специални потребности, или типично развиващи се. Неслучайно пътят на малкото бебе в норма към това да тича и да играе, е преди това да го люлеем, да го въртим, да сменяме позициите му, да го поставяме по коремче. В един момент то опознава до такава степен добре тялото си, че може да го управлява, да пълзи, за да посяга към играчки, и след това да ходи и така нататък“, казва отличеният ерготерапевт.

По думите ѝ всичко може да се превърне в играчка и в безценен източник на стимулация за малкото дете. За сензорна играчка може да бъде използван и добре запечатан плик с малко гел за миене на чинии и няколко топчета вътре, одеяло от различни материали, игра с пясък, боб или ориз.

„Най-често, когато говорим за случаи на деца, които нямат обективни проблеми, но виждаме забавяне в развитието, то се дължи на

депривация. Децата, които са гледани повече време пред екран, лишени от възможността да играят, да трупат опит, пазени са да не се цапат или да не се наранят, да не се движат много, обикновено се забавят в развитието си. За наше щастие, те компенсират много бързо, когато ги поставим в стимулираща ситуация“, подчертава Динчева.

Дава пример и с дете с аутизъм, което се движи много, не се задържа в дейности, не играе целенасочено, говори малко и не разбира добре, изпада в кризи, когато поиска нещо и не го получи. При подобен случай фокусът на работата на експертите е различен. Ще опитат да му помогнат да се захранва със сетивната информация, от която има нужда, за да може да се задържа в дейности и игри, да има партньор, да може да изчака, да може да довърши това, което е започнало да прави.

Основното им оръжие отново са сензорните игри. „Няма да имам успех, ако накарам това дете да нареди пъзел с форми, и му кажа „седни тук и го подреди“. Но ако поставя на земята интересна за него тактилна пътека, по която да ходи босо, усещането и удоволствието от тази сензорна игра обикновено е нещо, което може да му помогне да се задържи в дейността. Когато прави нещо, което му харесва, то е много по-склонно да довърши задачата“, дава за пример събеседничката ми. След като детето харесва пътеката, тя ще му я дава, но ще изпълняват и някаква задача.

Има и случаи, в които детето има проблеми и в координацията. То тича, пада, спъва се, но не защото не внимава достатъчно, а защото информацията, която получава от тялото си и от света наоколо, не се преработва добре. В този случай специалистите прилагат игри, които да му помогнат да подобри координацията и усещането от собственото тяло. Играят с гимнастическа топка, търкалят се по корем на нея, скачат, минават през тунели.

„Това са игри и дейности, които всички подрастващи обожават, но при дете с посочените специфики те му помагат да натрупа необходимия сетивен опит, за да подобри своята координация и концентрация. Колкото повече такива дейности са заложили във всекидневното на дете с аутистични черти в развитието, толкова повече виждаме качествени промени по отношение на начина, по който играе, движи се и бори с предмети“, разяснява Динчева.

Подчертава, че

границите и правилата са от най-важните неща за всяко дете, особено при деца с проблеми в развитието и в концентрацията. Това е ключово условие, за да може детето да върви напред и да се развива.

„Те имат нужда да знаят какви са границите, до които можем да стигнем, какво трябва да правим. Те трябва да имат някаква отговорност, но след нея идва нещо интересно и приятно“, допълва специалистът.

Екипът за подкрепа прекарва с всяко дете само по 45 минути два пъти седмично, затова и родителите са най-важният фактор в неговия живот. „Семейството е най-големият ресурс на детето и неговото развитие. Затова се стараем да подкрепим семействата по възможно най-ефективния начин“, казва Анна Динчева. Въпреки че винаги работят с тях вътре в залата, тя и екипът ѝ винаги дават обратна връзка за случващото се и насоки как всичко, което работи при тях, може да се прилага в домашни условия с подръчни средства.

На стр. 8

В този брой „Аз-буки“ гостува на ОУ „Светлина“ в село Тополица, община Айтос. Сами се наричат малкото училище с големите успехи. И наистина, училището е различно. Не знам дали това се дължи на името – „Светлина“, или на екипа, който работи там със сърце и любов години наред.

Истината е, че училището разполага със съвременна модерна база, която по нищо не отстъпва на големите градски училища. Но също така в него има много топлина и уют, които много се доближават до представата за семейна среда. Така, напълно разбираемо, школото се е превърнало във втори дом не само за учителите, но и за учениците.

Дуляна КОЧЕВА

Името ни е толкова необикновено, точно колкото необикновени са нашите учители и ученици“, разказва за „Аз-буки“ директорката на ОУ „Светлина“ в село Тополица Тодорка Русинова. Тя ръководи школото от повече от 30 години. За този дълъг период заедно с екипа са постигнали много успехи – подобрили са материалната база, въвели са иновативни методи на преподаване и са ограмотили и възпитали хиляди деца и младежи. И най-важното – стъмили са да изградят у възпитаниците си чувството за принадлежност към училището.

Дворът на училището в с. Тополица наподобява истински парк. Той е 10 дка и в него има огромно разнообразие от животински и растителни видове. „Поради гъстотата на парка и естествения му разположение в подножието на планината той е дом на таралежи, птици, катерички и на интересни цветя и дървета“, разказва директорката.

От 2000 г. насам Русинова и нейният екип са реализирали различни проекти, резултатът от които е налице. Във времето са инвестирали много средства и труд не само в подобряването на материалната база, но и в допълнителни обучения за учители и родители.

„Независимо какво правим, винаги търсим мнението и съдействието на семействата на нашите ученици“, споделя директорката. А това на много места се оказва една от най-трудните задачи пред училищните екипи. Понякога, независимо от желанието и опитите, родителите, погълнати от своите грижи и задължения, не намират време да участват в училищния живот на децата си. „Родителите винаги са голямо предизвикателство. Смятам, че сме намерили правилния подход да ги приобщаваме, като, разбира се, има и такива, които остават на дистанция, но това е техен избор, който уваждаме“, обяснява своята събеседница.

Преди много години започват да прилагат интересна инициатива в училище. Всеки класен ръководител заедно с учениците си изработва „Дърво на родителското участие“. „Там отбелязваме кой родител в каква дейност от учи-

Тодорка Русинова, директор:

„Много е важно да бъдеш на гребена на детската вълна. Ако изостанем от разбиранията им и динамиката на времето, ставаме архаични и няма как да фокусираме детския интерес. Точно поради тази причина постоянно търсим различни посоки за развитие – както в личен план, така и за колегите.

Вярвам, че учителят трябва е много добре подготвен и да чувства себе си като лидер на средата. Да няма притеснение от работата си. Само по този начин ще може да овладява учениците и да грабва вниманието им в час. През годините многократно сме сменяли посоката, в която работим, за да намерим това, което ни пасва най-добре и най-вече дава положителен резултат.

Започнахме да въвеждаме иновации в учебния процес много преди в образователната система да започне да се говори толкова за тях. Винаги с колегите ми сме черпили опит от добри примери както в национален, така и в световен мащаб. А това се случва с много четене и желание да научиш нови неща, които след това или веднага да приложиш, или да адаптираш спрямо потребностите на средата, в която работиш.

Още през 2014 г., когато социалните мрежи тогава ставаха популярни, въведохме платформа за предизвикателства, с която да стимулираме креативността на учениците. Разработихме я съвместно с програмисти и се оказа изключително интересна за всички. Тя наподобяваше много настоящите социални мрежи, защото всеки учител имаше свой собствен канал, чрез който отправяше предизвикателства на учениците в класа си, а те можеха да харесват, споделят и да коментират. Това е само един от многото начини, с които успяхме да провокираме учениците си и да поддържаме интереса им.

личния живот може да участва“, посочва Русинова.

По този начин самите деца стават инициатори майките и бащите им да се включат в повече дейности. Защото, колкото повече участва, толкова повече името на родителя ще присъства на дървото. Така те неусетно, малко по-малко се увличат в училищния живот, отделяйки от личното си време и споделяйки емоциите с децата си. А това помага да изградят още по-силна връзка с тях.

След успеха на „Дърво на ро-

дителското участие“ решават да направят по-голямо дърво, в което да обединят всички класове. Наричат го „Дърво на училищното участие“ и го поставят на входа на школото, така че всеки посетител да може да го види. Резултатът – децата стават все по-активни, уважително и родителите започват да се включват във все повече дейности. А ръководството решава в края на годината да отличи най-активните от тях – както деца, така майки и бащи.

От 2018 г. насам ОУ „Светлина“

е и в Списъка на иновативните училища на Министерството на образованието и науката. Първото нововъведение, което прилагат за период от четири години, носи името „Учим и преподаваме заедно“. В него учители и ученици разменят роли в рамките на учебния час. В началото въвеждат иновацията само в прогимназиален етап на обучение, но след това разширяват обхвата и започват да я прилагат и в начален етап.

„Дигитализация и дигитално гражданство“ – така пък се казва нововъведение, което включват в учебния процес още през 2022 г. „Иновацията е изцяло ориентирана към изграждането на широки умения у децата за боравене с информация в интернет и използването на различни технологии“, казва Русинова.

Всеки учител разглежда дигитализацията през призмата на учебния предмет, който преподава. Освен в класната стая нововъведението за дигитализацията и дигиталното гражданство се прилага и в административната работа на училището.

Сред нововъведенията, които прилагат в учебния процес, е и онагледяването на учебното съдържание с виртуална и добавена реалност. Това се случва посредством стереоскопичен дисплей Z space, виртуални очила или интерактивен под. Педагозите от ОУ „Светлина“ често прилагат и интердисциплинарни уроци, в които съчетават учебно съдържание от различни предмети.

Много често приемат и гости по Националната програма „Иновации в действие“. Успяват да впечатлят своите колеги не само с това, което правят в училището, но и със своята сърдечност и гостоприемство. Ето каква оценка оставят за тях в социалните мрежи колегите им от Основно училище „Васил Левски“ в Белене непосредствено след визитата си: „И независимо че е малко училище, се равнява на стандартите на големите училища – по иновативни методи на преподаване, дигитализация, модернизация и безопасна среда. И най-важното – мотивирани, успешни и щастливи

ученици. Колеги, благодарим ви, че споделихте с нас формулата на успеха!“.

В часовете педагозите от село Тополица прилагат още много интересни методи и похвати – например модела на обрънатата класна стая и учене по станции. От много време насам прилагат и кросфункционалния принцип на работа, или т.нар. кръгово поставяне на задачи. „По време на групова работа в час всеки път учениците влизат в различна роля. Колегите не позволяват един и същи ученик да бъде лидер на групата, а дават поле за изява на всеки, за да може той да влезе в различни ситуации и сам за себе си да разбере къде е най-силен“, споделя Русинова. Учителите разбират, че това е най-успешният подход за развиване на функционалната грамотност и създаването на умения за живота у техните възпитаници.

А на въпроса как се постига балансът между съвременната и модерна училищна среда и чувството за уют и семейна топлина в ОУ „Светлина“, Тодорка Русинова отговаря: „Във всичко, което правим, водещото е, че училището е място за деца. Напомням го както на учителите, така и на родителите. За децата най-важното е да се чувстват комфортно в тази среда. Спазвайки всички стандарти, успяваме да направим и материалната база комфортна“, обяснява тя.

Директорката отбелязва, че възпитателната роля на училището е много голяма. То възпитава с всичко – от обкръжаващата среда и отношението към нея, през общуването със съучениците, начина на преподаване на учителите и дори начина, по който трябва да идват облечени децата.

Навярно и затова учениците ценят това, което имат в училището, и го пазят като свое. Случвало се е след лятната ваканция децата да споделят с директорката, че училището в града на техни роднини не е толкова хубаво като тяхното. А тя им отговаря, че се радва, че са осъзнали колко хубаво е родното школо. „Едва ли има ли по-голямо признание от това за един директор“, завършва Русинова.

Снимка ОУ „Светлина“ – с. Тополица

ОУ „Светлина“ отбелязва Деня на Земята с образователна разходка и игри

Малкото училище с големите успехи

ОУ „Светлина“ в село Тополица съчетава съвременна и модерна образователна среда с чувството за уют и семейна топлина

Магията на музиката

ОУ „Георги Бенковски“ в с. Черни Вит привлича талантиливи ученици, които искат да свирят на народни инструменти

Зина СОКОЛОВА

Основно училище „Георги Бенковски“ в с. Черни Вит води началото си от 1867 година и е най-старото в Тетевенската община. Негов директор е Асен Асенов, чиито първи стъпки в училището са от далечната 1989 година. Тогава идва да учи тук от друго населено място, привлечен от магията на музиката и от възможността да се научи да свири на кавал. След дипломирането си в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ се връща като преподавател по общообразователния предмет „Музика“ и по кавал. Ръководи и оркестъра за народни инструменти в училището.

През годините като преподавател получава множество награди от Министерството на образованието и науката и Министерството на културата. Два пъти е удостоен с отличията на МОН „Неофит Рилски“. По време на съвместна кампания на Българската национална телевизия и Министерството на образованието и науката през 2017 г. е избран за един от десетте учители, които правят филмови разкази в поредицата „Най-добрият учител, когото познавам“.

Новата учебна година екипът на училището посреща с преизпълнен план-прием.

Има записани девет първолачета и за първи път в историята на училището ще има две паралелки V клас с общо 35 деца. Повечето от тях, близо 90%, пътуват от Тетевен. Местните деца са десет, общият брой на учениците е 95. Проблеми с дисциплината няма. Тук се свирят и по време на междучасията, чуват се гайди, кавали и други народни инструменти.

Постиженията на децата за учебната 2024/2025 г. са много. Учениците от началния етап се представят отлично в състезанията на Сдружението на българските начални учители. Печелят един златен и четири сребърни медала.

Естествено, много от наградите са в областта на музиката. На Националния детски фолклорен конкурс „Диньо Маринов“ във

Снимка ОУ „Георги Бенковски“ – с. Черни Вит

В ОУ „Георги Бенковски“ в с. Черни Вит се свирят и по време на междучасията

Асен Асенов, директор

Варна има завоювани четири първи, четири втори и четири трети места. От Националния фолклорен конкурс „Напеви от Северозапада“ в Монтана освен многото завоювани първи места учениците са удостоени и с най-голямата награда – приза на кмета на Монтана Здравко Живков. Тя е спечелена от оркестъра на училището, чийто ръководител е Асен Асенов.

Учениците участват в съвместен концерт с Народно читалище „Зорница 2010 – Нено Шрегарски“ в Ловеч, което е партньор в проекта „Седем въздишки под Стратеш“, финансиран от Националния фонд „Култура“.

„Направихме много хубав концерт с тях – подчертава директорът. – На 12 юни нашите талантиливи ученици откриха и срещата с министъра на образованието и науката Красимир Вълчев в Ловеч.“

През изминалата учебна година, освен да се грижат за духовността на децата чрез музика, от педагогическия екип обръщат сериозно внимание и на спорта.

За много кратко време учениците постигат високи резултати по футбол и тенис на маса

под ръководството на своя треньор Димо Димитров. И на общинските игри по тези дисциплини футболният отбор печели първи места, а отборът по тенис на маса се класира и на финала на Ученическите игри във Варна. За тези успехи кметът на община Тетевен д-р Мадлена Бояджиева награждава момчетата от отбора по тенис на маса с ваучери по 100 лева за високи резултати на национално ниво – девети в България!

Училището участва и на турни-

ра по футбол в град Хисаря. Там бронзови медали печели отборът по футбол от начален курс. Бронз същият отбор печели и на турнира „Училищни лъвчета“ в Ловеч.

Училището работи по доста национални програми като „Заедно в изкуствата и спорта“, по която са закупени модерна озвучителна апаратура и осветителна техника. Те ще са необходими за бъдещи концертни изяви на учениците. Другата програма е „Успех за теб“, където се обучават деца с изяви в дарби. По НП „Училищна STEM среда“ са изградени два нови кабинета по природни науки и по математика.

По програма „Осигуряване на съвременна, сигурна и достъпна образователна среда“ са направени библиотека и кабинет по хуманитарни науки. По Програмата за поддържане, основен ремонт, реконструкция, цялостно обновяване или създаване на нови спортни обекти изцяло е ремонтирана спортната площадка на училището.

В момента от бюджета на училището се извършват ремонтни дейности на две учебни стаи. Направена е и стая за архив на училището.

„Очаквам със съдействието на

Общината да се ремонтират стъпалата и покривът на училището, за което имам обещание“, казва директорът.

През учебната 2024/2025 година участват и във всички общински мероприятия, като коледния и великденския базар. Събраните средства ще се използват за изграждане на класна стая на открито. На традиционния парад на страшните маски, посветен на Сирница, представители на училището са поканени да бъдат специални гости от 79. ДГ „Слънчице“ в София, на която директор е тяхна съгражданка от Тетевен.

От училището канят и актрисата Гергана Стоянова, която подготвя семинар на тема „Аз уча, вярвам, мога, знам“. Всички остават много доволни, а децата са буквално на седмото небе. Създадена е фейсбук страница на училището, в която почти всекидневно се отразяват събитията в него.

Директорът споделя и за една трогателна постъпка.

„Един ден пред дирекцията се появи една баба и почука на вратата – разказва Асен Асенов. – Като ѝ отворих, тя държеше плик със сумата от 500 лева и каза, че синът ѝ, Александър Нешевски, дарява на училището тези пари за подобряване на материалната база. Той е учил тук отдавна, познавам го – бях трогнат от неговия жест.“

От Комисията за детето към Община Тетевен отпускат парична сума за организиране на екскурзия на деца с отличен успех, класирани на първи места в конкурси, олимпиади и състезания. Екскурзията е до Габрово. Учениците посещават планетариума, Дома на хумора и сатирата, Регионалния исторически музей. Директорът иска по този начин да стимулира и останалите деца да бъдат по-активни и да се амбицират да печелят награди, за да ходят по екскурзии.

Като прекаршен завършек на учебната година, класната на IV клас Весела Борисова организира морски лагер за децата в Кранево през юли.

Но най-важното събитие за всички е отбелязването на 40-годишнината от създаването на музикалното образование в училището, чието начало е поставено през 1985 година. Тържеството ще е на 1 октомври – Деня на музиката. Поканени ще бъдат всички бивши учители и ученици.

Семейството е най-големият ресурс за развитие на детето

От стр. 6

С екипа работят активно по разработката платформата „Подкрепи ме“, която се реализира по проект съвместно с УНИЦЕФ и Министерството на образованието и науката. Основната задача е да подготвят материали, насочени към семействата, за да знаят какво могат да правят у дома. Част от съдържанието в платформата дава насоки за прилагане на ерготерапевтични подходи у дома, как родителите да подкрепят детето да овладява графомоторни умения, как може да се направи домашна сензорна зала, как започнатото в специализираната база може да се надгради у дома.

За събеседничката ми подкрепата на

семействата е сред най-важните теми. „Срещам родители, които са се сблъскали с негативно отношение и с неподходящ начин, по който се съобщава и се представя диагнозата. За голяма част от децата, с които работим, още на ранна възраст се знае, че ще имат специални потребности“, обяснява Динчева.

Категорична е, че колкото по-рано детето и семейството му получат подкрепа, толкова по-устойчиви ще бъдат постигнатите резултати. „За мен и за колегите ми ранната интервенция е едно от най-важните неща. За това е важно кого първо ще срещне семейството“, отбелязва тя.

Споделя още, че винаги насърчават

семействата да работят с малки стъпки и да формулират заедно с екипа за подкрепа ясно измерими цели, които детето да постигне. През следващите два месеца да започне да сочи с пръст, поне малко да започне да се храни само, да се задържа в някаква игра. Специалистите и родителите работят за постигането на съответната цел и след два месеца например могат да забележат, че детето вече посочва поне пет от десет пъти.

Когато желанието на родителите е детето да стане като всички останали, което е трудно измерима цел, и тя не е постигната, има опасност за демотивация.

Екипът насърчава семействата да си

водят дневник и всеки ден да записват по нещо хубаво, което се е случило. Така след два месеца, дори детето да не е станало като всички останали, могат да отворят и да видят, че все пак са записали над двайсет негови постижения.

„Семействата имат нужда от подкрепа и от насоки, да виждат, че хората откриват у детето им и хубави неща. Винаги започвам с положителните моменти от сесията. Това дава резултат. Когато работим с деца със сериозни проблеми в развитието и с увреждания, най-малките стъпки личат много. За тях е голяма радост“, подчертава Динчева. И допълва, че съветват да не се обсъждат проблемните неща пред детето.

Само на пет години, Михаил Захариев се научава сам да чете и още тогава може да пресмята трицифрени числа наум. За да му дадат по-добри възможности за развитие, семейството му взема решение да се премести във Виена, Австрия.

Когато през 2014 г. заминават, Мишо не владее немски език, но бъдещите му учители виждат неговия потенциал и го приемат в предучилищен клас. Той не само бързо напредва с езика, а успява да покрие материал за I клас. Затова го прескача и следващата година започва направо от II клас.

Тази есен 17-годишният младеж ще бъде в последен клас в училище за деца с дарби. Тази учебна година не само е част от националния отбор по дебати на Австрия и посещава лекции по право в университет, а и завършва обучението си в Българо-австрийското училище „Св. св. Кирил и Методий“ и в американско училище, в което се обучава онлайн. До VIII клас има занимания и в руско училище.

Стела МАРИНОВА

В първото ми училище имаше много възможности да работиш сам. Ако си по-бърз, получаваш допълнителни задачи. В предучилищния клас винаги свършвах за три дни работата за цялата седмица и ми даваха допълнителни упражнения. След като научих немски език, прескочих I клас, защото вече можех всички неща. В средата на III клас отново ми предложиха да прескоча, но отказах. Първо, не исках да загубя приятелите си. И второ, защото трябваше да започна да си търся училища през зимата и не исках да се стресирам“, разказва за първите си стъпки в австрийската образователна система Михаил Захариев.

Тя е малко по-различна от тази у нас. Началното училище е от I до IV клас, както е в България. След това обаче учениците могат да се насочат към няколко различни степени – гимназия, която е най-трудна, *mittelschule* (обучението след основно образование на средно ниво) и друга: *neumittelschule*, която е между гимназия и *mittelschule*. Когато детето започне някоя от тях, то отново се води, че постъпва в I клас.

Когато Мишо е в IV клас, той и семейството му получават препоръка от неговите учители да се насочат към училище за надарени деца – *Sir Karl Popper Schule*, което е с федерално признат експериментален статут. Обучението там е след IV клас (нашия VIII клас) и всяка година могат да бъдат приети само 48 деца от цялата държава.

Училището за надарени деца е интегрална част от публично училище – *Wiedner Gymnasium*, с която делят една и съща сграда. За да може Мишо да бъде приет в нея, семейството му се мести в друг квартал, тъй като е важна уседналостта. Там той започва в I клас и се обучава в продължение на 4 години. „Много ми хареса, че отидох там, защото успях да си създам контакти и да познавам учителите, преди да продължа в

Снимки: Личен архив

Тази година талантливият младеж завършва Българо-австрийското училище „Св. св. Кирил и Методий“

Бърза писта за таланти

Михаил Захариев е последен клас в училище за надарени деца във Виена и вече е завършил българско неделно и американско школо

училището за надарени деца“, споделя ученикът.

В V клас (нашия IX клас) Мишо е приет в училището за надарени деца, след като се справя по блестящ начин на изпита. Първата част включва въпроси по математика, четене, проследява и паметта на кандидатите. Втората част е матрици. Младежът дава за пример, че му показват картинка с липсваща част и 4 квадрата и той трябва да реши кой пасва най-добре. През цялото време го наблюдава психолог. Изпитната комисия е доволна как момчето се справя, и отбелязва, че отдавна не са виждали толкова добри резултати по математика и логаритмично мислене.

Заедно с него възпитаници на гимназията за деца с дарби са не само таланти в сферата на математика, а и в различни области на изкуствата. Средата в училището не е конкурентна, а обичайт талант сближава децата.

„Всеки има таланти в различни сфери. Аз съм добър по математика, но други са добри по музика, по рисуване. Трудно може

да се надпреварваме помежду си, защото те може да са слаби там, където ти си много силен, и обратното. Ако намериш деца, които са със същите таланти и интереси като теб, ставате приятели и работите заедно“, споделя ученикът.

Най-много му харесва свободата, която училището му дава. Учи се от понеделник до събота, с изключение на последната година, когато занятията са само през седмицата. За една трета от часовете учениците не трябва да бъдат в клас. Те са отделени за допълнителна работа по проекти, които гимназистите правят извън училище и сами избират какви да бъдат. „На семестър трябва да се занимавам по 10 – 12 часа седмично с немски език и сам решавам по какъв начин. Понякога ходим на театър, мога и да направя проект, по който съм работил 12 часа“, дава за пример Мишо.

Най-силните му предмети са математика и логика, но се справя отлично и с останалите. Затруднява го единствено музиката, защото не свири на инстру-

мент. Затова и има възможност да пропусне този предмет. „Можеш да си избираш кои предмети искаш и кога. Всяка година мога да имам различни предмети, само трябва да покрия определен брой часове. Вече нямам музика, защото не ми харесва. По същия начин, ако някои други предмети не ти харесват, можеш да ги манеш и вместо това да имаш други модули следобед или да караш повече от другите предмети, за да натрупаеш часовете“, разяснява ученикът.

Така вместо да кара часове по музика, Мишо може да избере две години рисуване и модул, в който се изучават теми отвъд учебния план, свързани например с хакерите или биотехниката. Със съученици му дори може в някои от дните да нямат общи часове поради различните програми, които си правят.

Процесът на обучение е персонализиран. В началото на всяка учебна година ученик и учител сключват договор по какъв начин ще се оформят оценките. Това се определя от ученика.

Например той може да отиде при преподавателя по математика и да му обясни, че му е лесно и се справя по предмета и няма нужда да посещава часовете, а ще ходи само за класни и да получи оценка. Този подход се прилага за всяка област, която е лесна за съответното дете. Вместо това в свободните си часове съответният ученик може да посещава лекции в университета в същата област.

Мишо също посещава такъв. Във Виена има програма *Young Science* на *OeAD-GmbH* (Австрийската агенция за образование и интернационализация), която всяка година дава възможност на 20 ученици на възраст от 14 години нагоре да станат студенти от по-рано. Мишо кандидатства по нея и е приет като извънреден студент по „Бизнес право“ в Икономическия университет във Виена. Той има право да си избере интересни за него лекции, които да посещава. Те нямат общо с предметите му в училище и затова програма му е направена така, че да не пропуска учебни часове.

„Правото ми е интересно, затова ходя и отделям от свободното се време. Всички ми казват, че правото трябва да се учи наизуст. Обаче курсовете в университета ми харесват и затова ще продължавам да ги посещавам. После, когато започна да уча в университета, ще съм по-напред, защото ще съм направил един-два семестъра по предмети и ще мога да свърша по-рано следването си“, обяснява талантливият младеж.

Уточнява, че възнамерява да се развива в сферата на корпоративното право. „Винаги съм си мислил, че не искам винаги да правя едно и също всеки ден на работа. А в правото всеки път трябва да решавам различни проблеми и казуси. Заплащането на адвокатите също е добро. Имам чувството, че това е нещо, в което съм добър“, казва Мишо.

Силното му оръжие в бъдещата професия са уменията да дебатира и да се аргументира. От началото на 2025 г. той е част от националния отбор по дебати на Австрия. От години родителите му го подтикват да отиде на олимпиадата по математика, той обаче категорично отказва. Така, компромисният вариант са дебатите. През миналия септември започва тренировки, които се провеждат всяка сряда в неговия университет. Майка му го съветва да покаже уменията си да дебатира на английски език и да се запише за първия си турнир. „Хареса ми как се представих на него, и оттогава исках да продължа. Реших да се пробвам и за националния отбор“, споделя Мишо.

В началото на тази година се провежда подборът за отбора. Първо дебатират срещу други хора под погледите на съдии. След това 15 от участниците са извикани за интервюта. Накрая избират петима, сред които е и Мишо. А няколко месеца, след като е приет в отбора, тренировката му разкрива, че е на трето място от всички, допуснати до интервюта. Почти всички членове на отбора са на неговата възраст, като само едно от момчетата е на 15 години. Любопитното е, че само един от съборниците му е австриец, но това е допустимо, защото правилото за участие не е националната принадлежност на участника, а местоположението на училището, в което учи.

От началото на 2025 г. Мишо е част от националния отбор по дебати на Австрия

На стр. 18

Бърза писта за таланти

От стр. 17

Австрийският тим участва в четири турнира. В Истанбул достигат до осминафиналите след победа над силен отбор от Китай. След това са в Монца, Италия, следва и Европейско първенство в Букурещ, където за малко не достигат осминафиналите. След това в датската столица Копенхаген се класират на четвъртфинал, където губят от отбора на Чехия. Участват и в онлайн турнири, но дебатирането през екрана няма нищо общо като емоция с това на живо. Последно участват на световния шампионат в Панама.

„Имахме лош късмет с някои съдии. Според треньорката ни също е трябвало да спечелим 1 – 2 рунда, които загубихме. Тя не може да си обясни как съдиите са стигнали до това решение. Тези ситуации са малко демотивиращи“, обяснява младежът. Засега възнамерява да продължи с дебатите и през следващата година.

През годините Мишо посещава още три допълнителни школа. Тази година завършва българското училище, което посещава от I клас. Така петъците му от тази есен ще са свободни. Австрия не е сред страните, в които българският език е матуриретен, но ако има време, ще се яви на изпит за сертификат.

Онлайн посещава и американското училище Academia International Studies, програма Dual Diploma. Родителите му го записват, за да може да практикува английския език и да надгражда знанията си. Когато влиза в гимназията в V клас, той е на по-високо ниво от това в училището. Всяка седмица изпълнява различни задачи и вече притежава диплома и от американска гимназия. Тя ще бъде двойна и ще важи, след като положи матура в Австрия. Учил е английски, икономика, история на Америка, психология. Правил е пробен изпит SAT, на който изкарва 1460 точки (от максимални 1600). Предстои да се яви и на официален изпит, след което ще получи и документи.

В продължение на шест години – от II до VIII клас, всяка събота посещава и руско училище. Прекъсва, защото остава само с още едно дете и се налага да ги слейт в друг клас, а с това сменят и учителката му. Една-две години след това в австрийското училище записва руски и продължава обучението си по езика.

И въпреки изброените ангажменти Мишо успява да намери свободно време, за да ходи на фитнес, да играе с приятели футбол или баскетбол. Сега се стреми в почивните дни в края на седмицата да е свободен, тъй тогава дава уроци по математика, с които изкарва добри пари.

През септември Мишо се е записал за ранна матурата по английски език. В Австрия в VIII (нашия XII клас) се провеждат 7 матури. Така ще има повече време за подготовка за останалите изпити.

Предстои да вземе решение и къде иска да следва – във Виена или в друга страна. „Виена е добра опция, мога и да отида за един семестър по „Еразъм“ в Европа, но не съм решил. За спокойствието на моите родители и да бъда близо до приятелите си, може би ще остана тук. За мен Виена е най-хубавият град за живеене, транспортът е добре уреден. Бил съм на доста места и никъде не ми харесва повече“, завършва талантливият младеж.

Приобщаване по нидерландски

Български език и култура в сърцето на Ротердам

Интервюто взе
Мая ПАДЕШКА

Г-жо Храброва, всички сме чували за многообразието от култури и езици в Нидерландия. Как местните институции работят в контекста на това многообразие? Каква е тяхната политика спрямо общностите?

– Нидерландският модел за работа с мигрантски общности се основава на принципа на приобщаваща интеграция, която не изисква отказ от културната и езиковата идентичност, а напротив – насърчава я като основа за социална устойчивост. В този модел местните власти, гражданските организации и социалните партньори работят заедно, за да създадат среда, в която всяка култура има място, а езиковото и културното многообразие се разглеждат като ценен ресурс.

– Вие живеете и работите в Ротердам, каква е ситуацията там?

– В Ротердам, където живеят представители на над 170 националности, визията, която очертах по-горе, е конкретизирана чрез активни политики на общината за подкрепа на локални инициативи, които насърчават участието на родителите и децата в образованието и обществения живот; поддържат езика и културата на произхода като част от идентичността на децата; създават връзки между различни културни общности чрез събития и програми. Наши партньори в това отношение са две организации: MARA и WMO Radar.

MARA е неправителствена организация, която работи с мигрантски общности чрез създаване на платформи за културен обмен, образование и социална подкрепа. Организацията е силно ангажирана с идеята, че майчиният език и културната памет са основа за увереност и социална реализация. MARA работи с представители на различни общности – от африкански до източноевропейски, включително българската. WMO Radar е изпълнител на социални услуги в Ротердам и действа като връзка между общността и институциите – CJG (центрове за грижа за младежта), училища, детски градини и здравни служби. Организацията насърчава доброволчеството, активното родителство и достъпа до услуги за уязвими групи. Част от дейността ѝ включва подкрепа за инициативи, които запазват езиковата и културната идентичност на децата, като по този начин подпомагат и тяхната по-успешна интеграция. Така ротердамският модел се отличава с уважение към културните различия, фокус върху ранното детско развитие

Снимка: Личен архив

и сътрудничество между институции и местни общности.

– Разкажете за мястото на българския език и култура в тази пестра палитра от култури и езици.

– В мултикултурния Ротердам българските деца и техните семейства намират място за среща, празник и споделяне на културната си идентичност. Подкрепени от фондациите MARA, WMO Radar и Община Ротердам, редица инициативи през последните месеци създадоха силно чувство за принадлежност сред българската общност и представиха културното ни богатство пред широката публика. През 2024 и 2025 година бяха организирани поредица от празнични събития, насочени към деца и семейства, а на сцената им блесяха те – децата ни, със своя талант, артистичност и българска реч. Ще спомена само част от празниците: Коледен празник с игри за децата, викторина за родителите, много български песни и стихове и уютна атмосфера; пролетен ден с игри, кулинарни изненади и засаждане на цветове, както в градинката на баба в България; Великденски пикник на открито, съчетаващ традиции и съвременни игри; празнуване на 1 юни – Международния ден на детето, под мотото „От буквите до мечтите – пътешествие в света на игрите“, с езикови, артистични и логически къртове и отбелязване на 1170 години от създаването на глаголицата; открито четене в българската секция на общинската библиотека с

четене, творчески работилници и кърт с български книги; участие във фестивала „Голямата среща на съседите“ в Карнису, където България беше представена с трапеца, носии, фолклор и посрещане на кмета на Ротердам г-жа Схаутен с хляб и сол по стара българска традиция. Гостите бяха впечатлени от знанията и излъчването на нашите деца, а всеки получи вързопче с шарена сол, приготвена от жените в село Попица – ароматен символ на българското гостоприемство.

– На какво според Вас се дължи тази „отвореност“ на нидерландските институции към многоезичието?

– Местните експерти виждат в дву- и многоезичието богатство, не бариера. Холандски експерти и учители все по-често подчертават факта, че успешната интеграция започва с уважение към майчиния език. Децата, които говорят свободно български у дома, по-лесно усвояват нидерландския език в училище, по-уверени са и се справят по-добре. MARA и WMO Radar подкрепят тази визия и инвестират в инициативи, които развиват двуезичието като богатство, а не като пречка. Българският език е мост към културната идентичност, към баба и дядо, към усещането за принадлежност.

– Как и защо решихте да създадете български център в сърцето на Ротердам?

– След работни срещи и консултации с родители и експерти, екипът ни създаде модел с пет

Светлана Храброва е учител по български език с над 20 години опит. Докторант е във Великотърновския университет, бивш директор на общинско училище в България, експерт в граждански организации. Живее в Нидерландия, където работи с български деца.

устойчиви дейности, които ще се реализират в българския център „Хоризонти“ и поставят акцент върху езика и подкрепата за семейството: „Играй и расти (0 – 4 г.)“ – игрова група с езикови и сензорни занимания за деца и родители; „Вълшебна дума / Toverwoord (4 – 7 г.)“ – приказни ателиета с кукли, рисуване и четене на български и нидерландски език; „Мама кафе“ – неформални срещи с родители и гост-лектори по теми като сън, храна, език, поведение и ранна грижа; „Голямата маса“ – сезонни празници с песни, храна и участие на цялото семейство; „Родителски компас“ – курс за ориентация в холандската система: субсидии, CJG, образование и културни различия. Този модел отговаря на реални нужди, насърчава социализацията и достъпа до институции, създава приобщаваща среда и работи с постоянство и дълбочина.

– Кой стои зад този проект? Кои са лицата на тази прекрасна инициатива?

– Нито една идея не би се осъществила без отдадеността на хората, които вярват в езика, децата и общността: Сефа Акбулут – дете от мигрантско семейство, днес вдъхновяващ лидер, който обединява и насърчава; има място в сърцето си за децата от Африка, за които построява училище, до България и нейните слънчеви хора. С вяра, че именно майчиният език е езикът на душата; Живко Ташков – начален учител с голямо сърце и мисия за ранно езиково развитие; Стефка Стоянова – майстор на четката, която превръща детските идеи в изкуство; Данаил Ангелов – ръководител на фолклорен клуб „Северняшки ритми“, който вдъхновява с ритмите на България и обучава младото поколение в любов към традициите; Ренета Танева – активен родител, двигател на общностни инициативи, с принос към организацията и свързаността между българските семейства.

– И разбира се, Вие самата – Светлана Храброва, визионер и филолог с научен фокус върху българския език в чуждоезикова среда, която вярва, че езикът е код на културната идентичност.

– Ако мога да добавя, човек, който вярва, че езикът не трябва просто да се преподава – той трябва да се преживява. За мен българският език е памет, идентичност и път към вътрешната свобода.

От Рим и Неапол до Пловдив и остров Света Анастасия

За българските деца в чужбина образователните маршрути са преживяване, което им създава принадлежност към България

С Венета Ненкова, журналист и основател на Българското училище „Асен и Илия Пейкови“ в Рим и Флоренция, разговаряме няколко вечери поред. Пишем си, а тя споделя и снимки. След края на всеки ден е уморена, но по-важното е, че се вълнува. Намира се в разгара на кампанията по Националната програма „България – образователни маршрути“.

Най-напред придружава група ученици и родители от БНУ „Асен и Илия Пейкови“, а веднага след това – втора група, от неаполското БНУ „Родолюбие“, с директор Валентина Николова. Пътува от Северното Черноморие и КК „Албена“ през Пловдив до Бургас и остров Света Анастасия. Благодарна е на МОН за Националната програма „България – образователни маршрути“ и ни уверява, че са посетили места, за които дори местните не са знаели. Едно такова е „Акве Калиде“ – комплекс, в близост до Бургас.

Петя НИКОЛОВА

Посетихме уникални места! Препоръчвам туристическия обект „Акве Калиде“ на всички българи, защото се оказа, че много бургаслии не знаят за него. Старите Бургаски бани са преобразени и освен че отвън могат да се видят термите на император Юстиниан, които по-късно Сюлейман Великолепни превръща в турска баня, вътре историята е разказана по атрактивен начин, чрез аудио-гайд и кратка видеопрожекция, на достъпен език както за деца, така и за възрастни“, разказва Венета.

Споделя, че за трета поредна година от БНУ „Асен и Илия Пейкови“ се възползват от НП „Образователни маршрути“ и всеки път организират различни пътешествия. Тъй като живеят в големи градове като Рим и Флоренция и им липсва природата, морето ги зарежда. Затова решават ваканциите им да включват и Черноморието.

„Щастливи сме там“, казва тя. Преди обаче да стигнат до Приморско и Бургас, българчетата, живеещи в Италия, разглеждат Пловдив. За Ненкова Пловдив, точно като Рим, има богата история. Въодушевява се от сравнението между древния Рим и Европа, от идеята да вдъхнем повече самочувствие на българите в чужбина.

„Българските деца по света много често се срамуват от произхода си, за което наистина съжалявам. Едва 10% от сънародниците ни в чужбина записват децата си в българските училища. В нашето – „Асен и Илия Пейкови“ в Рим и Флоренция, а от следващата година и във филиала ни в Авелино, област Кампания, се опитваме да покажем, че България винаги е била част от Европа и че нашата култура е в основата на цялата европейска култура“, казва събеседничката ми.

Допълва, че не трябва да забравяме, че провинция Европа е била регион на Древна Тракия, а днешните български земи са били част от Римската империя цели седем века.

Снимка БНУ „Родолюбие“

Възпитаници на БНУ „Родолюбие“ в скалния Аладжа манастир

Снимка Венета Ненкова

Учениците от БНУ „Асен и Илия Пейкови“ на остров Света Анастасия

Венета Ненкова

„Това, което днес наричаме Европейски съюз, е „повторение“ на древната Римска империя, която е функционирала почти като днешна Европа. Както сега Европа строи магистрали, тогава са строили пътища – Виа Дионалис например. Старият римски път свързва Белград с Константинопол, София с Пловдив. Или Виа Понтика, който свързва селищата от цялото Черноморие. В наши дни Виа Понтика е известен преди всичко с прелетните птици, защото римляните са строили своите

пътища, следвайки ветровете и посоките на прелетните птици“, обяснява Венета.

Поради тези причини с екипа ѝ биха искали децата да опознаят българската история и култура, и затова образователните маршрути са особено важни не само за българските деца в България, но и за българските деца в чужбина. „Чрез тях, предоставяйки точна информация и по разбираем начин, успяваме да повдигнем самочувствието им и да създадем онова чувство за принадлежност, от което те наистина имат огромна нужда“, споделя тя.

В Пловдив групата разглежда Голямата базилика, посещава Стария град, Етнографския и Природонаучния музей. Ненкова уточнява, че мозайката в Базиликата е на площ от 2000 кв. метра, а в света има открити само три такива. И като изключително национално наследство, отново препоръчва на всеки българин да я види.

Заразителна с ентузиазма и отнoшението си към българската култура и история, основателката на Българското училище „Асен и Илия Пейкови“ в Рим и Флоренция е сред посланиците на МОН по образователната

програма „Неразказните истории на българите“. По инициативата се издирват малко познати факти за достойни българи или събития, а миналата година Ненкова получава специално учредената от МОН награда за откривателска дейност „Пробуда“. Ценната находка на българската журналистка е документ от 1624 година, открит в архивите на Ватикана, от който става ясно, че първото училище със светски характер в България отваря врати в Чипровци точно преди 400 години.

Не се учудваме, че едва приключила няколкодневната екскурзия с българчетата от своето училище, Венета тръгва с групата от Неапол. Има я на почти всички снимки, а повечето прави сама. Документира ваканцията на българските деца от Италия, за да ги насърчи за пътешествия и за следващата учебна година, както и да отдаде заслужено признание на Дирекция „Образование на българите зад граница и училищна мрежа“ с директор Вана Балчева.

„Благодарим на Министерството на образованието и науката, на Наталия Михалевска, Вана Балчева, Асен Петров и на

хората, които правят Министерството работещо. Благодарим ви от сърце!“, казва Венета.

На въпроса на „Аз-буки“ кой град или туристически обект впечатлява децата най-много, Ненкова отговаря: „Мястото, което децата най-много харесаха, е остров Света Анастасия. Посещението беше невероятно приключение за тях. Самият факт, че се качиха на кораб, че усетиха вятъра, вълните, видяха пътеката, която корабът оставя във водата, срещнаха се с „пиратите“ и опитаха да открият съкровище... Благодарение на губернатора на острова Павлин Димитров и неговата дясна ръка – екскурзовода Петя Паскалева, децата останаха много доволни. Получиха сертификати, но мисля, че следващия път, когато отидат, трябва да им дадат гражданство за Света Анастасия. Със сигурност ще се върнем там“.

Ненкова поздравява Община Бургас за добрата организация и популяризирането на острова и макар да съжалява, че не всички деца и родители емигранти посещават България, казва, че се възползват да организират пътуванията по „Образователни маршрути“ именно през лятото, защото точно тогава много от семействата се прибират в родината си.

„Трудно се справяме с транспорта от Италия. Има само няколко полета от Рим до София и нито един директен до морето“, споделя тя. Като интересен факт определя желанието на родителите сами да се присъединят към „Образователни маршрути“, както и това, че Програмата им помага да заздравят връзките помежду си.

„Освен че самите родители се опознават, се сплотяват колективите ни. През учебната година се виждаме по веднъж седмично, не е лесно в забързаното ежедневие. Но с пътуванията хората се отпускат, още повече когато са на родна земя, и магията става по възможно най-добрия начин“, казва Ненкова. И ни уверява, че следващата година ще бъдат първи при кандидатстването по Националната програма.

Правят го и защото имат още един силен довод – желаещите да посетят България, се увеличават. Очакват към тяхната група да се присъединят от училище в Германия, както и от Америка. Засега гости на КК „Албена“, където е основната база, са от БНУ „Родолюбие“ от Неапол. Тяхната програма също е разнообразна. За четири дни успяват да разгледат Варна, Балчик, нос Калиакра, да посетят резервата „Балтата“, както и средновековния скален Аладжа манастир.

С тях навсякъде е и самата Венета и за пореден път опознава родината. Защото, както признава: „Тази наша България се нуждае от хора, които да я обичат и да я поддържат дори да се намират на хиляди километри разстояние“.

Съюзът на физиците в България и фондация „Еврика“ организират национален конкурс за есе „Проф. Никола Балабанов“ за ученици и студенти на тема „Физик, от когото се възхищавам“. В Конкурса се включиха 98 ученици от 24 основни и средни училища, както и студенти от три висши училища, които в три възрастови групи представиха своите виждания по темата на Конкурса. Есета са оценени от жури и са представени на Младежката научна сесия в рамките на 53. национална конференция по въпросите на обучението по физика на тема „Изучаване на квантова физика за устойчиво бъдеще: от учебната зала до индустрията“.

Медиен партньор на форума е Национално издателство „Аз-буки“.

По традиция вестник „Аз-буки“ публикува отличните творби.

Непознатият Кръстьо Кръстев – мое вдъхновение

Емили Луканова – XI клас, II място
ПГ по електротехника „Акад. Ангел Балеvски“ – Троян
Научен ръководител – Теодора Дудева

Живеем в бурно време и с всеки следващ ден става все по-страшно. Отново е време на война. Не вярвах, че през моя живот ще бъда свидетел на такива времена, но ето че се налага да преживявам историята отново. Днес военните действия са в много страни като Украйна и точно те ме провокират да разкажа за един малко известен физик, чиято история ме вдъхновява – българина Кръстьо Кръстев.

Той е личност, чието откритие дълги години е с гриф „Строго секретно“, и може би с право... В повечето случаи новооткритото чисто физично явление е използвано главно в ядреното въоръжение. Впечатляващ е фактът, че това откритие стои в основата на подписания от много страни Договор за неразпространение на ядрените оръжия и след 1996 г. да преустановят всякакви опити с тях.

Благодарение на уменията и съобразителността си Кръстев открива феномена електромагнитна пулсация. През 1932 г. той е сътрудник в артилерийската лаборатория към Военната академия. Като такъв, на 12 август прави своето откритие.

Как се случва? В момент, когато се провеждала стрелба с тежки оръдия, измервателните уреди регистрират непознат дотогава физичен феномен. Веднага започват да изучават явленията и се установява, че при взрива се отделят електромагнитни вълни, включително и в обсега на радиочестотите, като се движат със скоростта на светлината (300 000 км/сек). Експериментите продължават и всеки път се засичат тези вълни. Ученият разбира, че става въпрос за нещо ново и непознато, и нарича явленията електромагнитна пулсация. Само да напомним, че съвременното определение за електромагнитна вълна е разпространяващо се в пространството

електромагнитно поле. Тя пренася енергия и освен това се самоподдържа!

„Ефекта Кръстев“ видяхме и в оръжията, използвани от хората срещу машините в любимата моя поредица „Матрицата“.

Днес ученията са категорични, че е напълно възможно да се създаде устройство, което да фокусира електромагнитната енергия от ядрен взрив върху малка площ. Заряди, предварително разположени в Космоса, биха могли в определен момент да бъдат задействани и да изстрелят изпепеляващ снап, който да изведе от строя системата за държавно и военно управление, междуконтиненталните ракети на позиция под земята, радиолокационните възли и прочие. Благодарение на това откритие, на всяка точка на Земята може да се разбере дали гърмят бомби, или се стреля с оръжие.

Година след откритието Кръстев получава златен медал от Военното министерство за изобретение, позволяващо точна артилерийска стрелба с балистичните ракети „Фау-1“, „Фау-2“, с които по-късно се обстрелва Великобритания през войната. „Фау-2“ достига 182 км по време на изпитанията.

Физици от отдела за измервателни уреди на „Сименс“ регистрират и утвърждават явленията, назовавайки го „ефект на Кръстев“. Малко по-късно, през февруари 1939 г., в Берлин се прави опит за разбиране на урана благодарение на „ефекта на Кръстев“. За съжаление, такива важни научни открития веднага биват използвани в създаването на все по-модерни оръжия и вместо да се ползват за благото на човечеството, те се прилагат за унищожаването му.

След 9 септември 1944 г. той се установява в чужбина, но въпреки това остава българин до края на живота си. След смъртта му близките изпълняват едно от желанието му, а именно да върнат урната с праха му на родна земя.

*Заглавията са на редакцията. Есета се публикуват със съкращения

Галилео Галилей – баща на съвременната наука*

Георги Ямаков – IX клас, I място
НПГВМ „Проф. д-р Димитър Димов“ – Ловеч
Научен ръководител – Камелия Калчева

Физиците, от които аз се възхищавам, са много: Нютон, Коперник, Кеплер, Айнщайн, учителят ми по физика... Но най-много съм впечатлен от италианския учен Галилео Галилей, живял в една епоха, която може да бъде определена като революционна в европейската културна история – Ренесанса.

Възхищението ми към Галилео Галилей идва основно от часовете по физика, където се запознах с неговите научни изследвания, закони и открития. Но трябва да призная, че любопитството и удивлението ми пред този гений беше провокирано по време на подготовката и осъществяването на открития бинарен урок по физика и литература под надслов „Физика на Ренесанса“ в моето училище, където изследвахме особеностите на ренесансовата културна епоха,

развитието на познанието и науките и по-специално делото на Галилей. Изследвахме динамиката на обществените процеси, говорихме за инерцията и закономерностите на движението на духовните търсения на човечеството по наклонената равнина на времето, в което се ражда модерната европейска култура. Особено се впечатлих от приноса на Галилей в различните области като математиката, физиката, астрономията, механиката и дори музиката, която е била първата му страст. Онова, което тогава изпитвах по отношение на човека и учения Галилей, може би най-точно е изказано в думите на Пламен Асенов: „Той е човекът, който взе стълба, подпряна на небето и каза на човечеството – да се качим!“.

Следващото ми впечатление от Галилео Галилей е от посещението ми в не-

говия музей във Флоренция, родния град на баща ми, където прекарва част от детството си и където по-късно той преподава перспектива и светлосянка.

Така се „запознах“ подробно с живота и откритията на Галилео Галилей и започнах да се интересувам повече от него. Според мене Галилей проявява в много случаи и житейска, и научна смелост. В продължение на хиляди години никой не е посмявал да посегне на Аристотеловото твърдение, че движението на телата се определя от тяхната тежест, което изглеждало очевидно при наблюдение на падане на камък и перо. Но борбеният, вечно търсец дух на Галилей го кара да се усъмни в нея. Според легендата той се е качвал на наклонената кула в Пиза и пускал тела с различна маса от нея, като след многобройни опити доказал, че всички тела, падащи към земната повърхност, се движат

с едно и също постоянно ускорение в пълен вакуум, което според мен прави на „пук и прах“ теорията на Аристотел.

Той оспорва още едно Аристотелово твърдение, че движещите тела се забавят и спират, ако им въздейства някаква сила. Галилео разбира, че при липса на триене тяло, движещо се по хоризонтална повърхност, би запазило скоростта и посоката на движението си, като така формулира първия принцип на механиката (закон за инерцията). Според мен съвсем заслужено го наричат „баща на модерната наука“, защото заслугите му към науката са много. До края на дните си той мисли за света и се опитва да открие взаимовръзките и закономерностите в него.

Нютон се ражда на същия ден, в който Галилео Галилей умира, за да го наследи като откривател. Сякаш щафетата се предава, а знанието е неунисожисимо.

„Красотата на невидимите сили“ от Веселин Желев, VIII клас, ПГСД „Инж. Недьо Ранчев“ – Стара Загора, второ място от Националния фотоконкурс за ученици и студенти на тема „Невидимите сили на физиката“, провел се в рамките на 53. национална конференция по физика

Моят пътеводител във физиката е преподавателят ми

Венера Тишева – XI клас, II място
МГ „Акад. Кирил Попов“ – Пловдив

Всеки човек в живота си среща хора, които оставят трайна, незаличима следа – не само със знанията си, но и с начина, по който вдъхновяват, мотивират и променят перспективата ни, по метода, по който ни учат. Ние ги приемаме като част от пътя ни, като наши наставници, приятели и учители, понякога и в буквалния, и в преносния смисъл. Те ни учат, показват ни красотата на знанието, давайки на всекиго частица от себе си, и ни карат да се замислим по въпроса „С какво ни е полезно това познание?“. Вглеждаме се в техния труд и не осъзнаваме как тези велики умове посвят у нас основите на обичайната към тази дисциплина, моята дисциплина – физиката. И въпреки че много хора избират за свое вдъхновение учени като Алберт Айнщайн, Исаак Нютон, Майкъл Фарадей или Мария Кюри, за мен този велик човек, моят пътеводител е преподавателят ми по физика – госпожа Илиана Иванова.

Ежедневно тя ни показва, че не е просто учител, а истински наставник, който ми разкрива красотата

на тази наука и ми помага да обикна предмета, който дълго време ми се струваше неразбираем, сложен и объркващ. Благодарение на нейната подкрепа и отдаденост аз не само преодолях трудностите, но и успях да осъзная, че физиката не е просто набор от трудни формули, скучни определения и термини, дълги задачи и уравнения, а е начин да разберем, осъзнаем и усетим истински същността на заобикалящия ни свят.

В началото физиката не беше сред любимите ми предмети. Уроците ми се струаха трудни, неразбираеми, а задачите – непосилни и прекалено абстрактни. Липсаша на интерес, увереност и мотивация у мен ме караха да мисля, че това е предмет, който не би ми бил полезен и никога няма да грабне вниманието ми. Реших да попитам госпожа Иванова точно този въпрос – с какво би ми била полезна науката, която преподава, и как можем да я прилагаме в ежедневието си. Тя отдели достатъчно търпение и подход, за да мога да осъзная колко често аз чувствам физиката, как светът и аз самата съм изградена от

физични процеси – от най-малката частица на тялото ми до разбирането на цялата Вселена.

Излизайки от класната стая, нещо у мен вече се бе променило. Осъзнах колко е важно да можем да се свържем с основните закони на заобикалящият ни свят, да разберем нашето място в него и да отворим прозореца към безкрайните възможности, за да ги изследваме. Започнах да слушам по-внимателно и да забелязвам детайлите, да виждам колко е различен подходът на госпожа Иванова и колко е специален. Тя не просто преподаваше уроците, а ги оживяваше и сееше семената на знанието у нас.

Говореше за законите на природата с такова вдъхновение, че дори най-абстрактните теми ставаха разбираеми и интересни. Без значение дали става въпрос за Закона за запазване на енергията или за корпускулярно-вълновия дуализъм, най-впечатляващото у нея бе спокойствието и готовността ѝ да помага.

Няколко месеца по-късно моят интерес ме доведе до това да се запиша на школа по физика, организирана от нея. Днес физиката е един от най-любимите ми предмети и цялата заслуга за това е нейна.

В градовете охлаждане няма

Причината е в концентрацията на асфалт и бетон, казва Ивайло Начев, който изследва на Антарктида въздействието на космическото време върху земната магнитосфера

Ивайло Начев е главен асистент във Факултета по телекомуникации, Катедра „Радиокомуникации и видеотехнологии“ на Техническия университет – София. Изборът му да учи там, се препоределя от факта, че е завършил техникум по телекомуникации и по естествен път продължава в университета да доразвива умения като инженер в тази област. По време на следването започва работата в Телевизионната кула. За магистратурата избира темата за дипломна работа със своя научен ръководител, която прераства в докторантура. Миналата година я защитава успешно. Темата на дисертацията е „Средства и алгоритми за безпилотно приземяване на летателни апарати“.

Зина СОКОЛОВА

Ивайло Начев и неговите колеги правят система с ниска изчислителна сложност за чисто потребителски цели – охранителни, аграрни и т.н. Тя позволява един дрон да може да излети, да си свърши автономно работата и след това да намери къде да кацне.

„Не гоним висока точност като при военните или големите индустрии – обяснява той. – Затова може да се използва малко по-евтина хардуерна част, която реално се оказва с висока точност, когато правихме тестовите. Използвахме тип метод на Монте Карло от десет хиляди опита. В 95% от случаите системата работи добре.“

Друго, с което се занимава младият учен, са сателитните мобилни комуникации. Той участва в различни проекти по интегриране на мобилни комуникации в България. Прави обучения за сателитни комуникации на студенти и на други заинтересовани от тази сфера. Основната му работа и като преподавател, и като инженер е свързана с измервания на антени, електромагнитна съвместимост. Отделно от това от няколко години отговаря и за радиоклуба на Техническия университет.

„Обучаваме студентите как да конструират радиоапаратура, въпреки че от гледна точка на младите тя е остаряла. Но тази апаратура се използва при военните, при морските комуникации – уточнява преподавателят. – Има дублирана такъв тип комуникация, която е по-съвременна, но тази, основната е защитена, защото не се нуждае от инфраструктура като мобилна мрежа – да има базови станции, към които да се свързват устройствата. Необходими са само две станции. И връзката става директно.“

Студентите, които са по-запалени планинари, оценяват тези възможности за комуникация и са силно заинтересовани. Малките радиостанции осигуряват доста сигурна комуникация. Покрай участието на учения в експедицията на Антарктида интересът към радиостанциите се засилва.

А какво го отвежда до Ледения

Снимки Личен архив

Ивайло Начев и колеги му се включват в експедиция до Антарктида с проект, който наричат „Първи полярен астрономически проект“

континент и до участието му в конкурса „Лаборатория за слава“ (FameLab)?

С колегите му се включват в експедицията до Антарктида с проект, който наричат „Първи полярен астрономически проект“. Той се изпълнява съвместно от Техническия университет в София, Висшето военноморско училище във Варна и Националната обсерватория на Рожен.

„Основната му цел е изучаване на въздействието на космическото време върху земната магнитосфера. Космическото време е клон от науката, който включва процесите на Слънцето и е част от слънчево-земната физика. Интересуват ни всички тези процеси по време на моментния пик на слънчева активност – разказва Ивайло. – Слънцето има единайсетгодишни цикли, които представляват интерес, има и двайсет и пет годишни пикове, има и двестагодишни, най-различни. Фокусирали сме се в моментната среда на единайсетгодишния слънчев цикъл, когато се очаква Слънцето да има най-голяма активност.“

Ръководител на проекта е доц. Камен Козарев от Института по астрономия на БАН, който

прави изследвания на Слънцето. Първия път, когато кандидатстват, проектът е отхвърлен. Но от Националния център за полярни изследвания виждат, че екипът има интерес, и се заемат да помогнат. Започват срещи, разговори. Няколко пъти един от инженерите на базата идва в Техническия университет, за да провери дали оборудването, което над 60% е проектирано и изработено в Университета, ще издържи на условията на Антарктида.

Техническата част се решава от представителите на Техническия университет, тъй като там има научна група, която се занимава с космически комуникации, аерокосмическа комуникация, антени, сензори за мониторинг на различни събития.

„Идеята на екипа беше да занесем оборудването, което сме проектирали, да го включим и да запишем дадени събития. Така че там имаме експеримент с изследване на слънчевите изригвания и как те влияят върху йоносферата“, подчертава Ивайло Начев. Той и неговите колеги монтират и един радиоспектрометър, тъй като всички процеси, протичащи на

Слънцето, дават като постпродукт нещо, което може да се приеме като радиосигнал. С тази система постоянно се следи Слънцето и се приемат сигналите при настъпване на някакво събитие.

Отделно е поставен и датчик, който измерва земното магнитно поле. Друг експеримент изследва концентрацията на космически частици. Когато мюоните, породени от слънчева активност, попадат в атмосферата, те се завихрят по посока на полюсите и се концентрират в полярните области, обяснява ученият.

С датчиците, монтирани на различни места на базата, тази концентрация може да се изследва с висока резолюция. Ивайло Начев ги сменя на няколко дни, за да може по-точно да се отразят слънчевите събития и по какъв начин това влияе на йоносферата и концентрацията на космически частици. Желанието на екипа е системата за събиране на данни да стане автономна и всички датчици да си останат на Антарктида. И да не се налага на всяка експедиция да идва човек да я проверява.

Предимство при тези изследвания е, че в Антарктида радиоспек-

търът е чист. Всички тези датчици се влияят от технологиите, които улесняват живота на хората. И такъв тип мониторинг не е добре да се прави в населени места. Леденият континент предоставя на учените добри възможности за изследователска работа – благодарение на дългия полярен ден в някои дни има постоянна видимост на Слънцето над 19 часа. През останалото време се здрачава, което пък позволява по-подробно изследване на йоносферата, тъй като там през деня са едни слоеве, а през нощта – други.

По време на престоя му в Антарктида се провежда подборен кръг за конкурса „Лаборатория за слава“ (FameLab). В журито са проф. Пимпирев, генерал Медникаров. „Бяхме шестима участници и избраха хората, които отиват на финала в София. Аз бях от резервите, тъй като един от колегите беше възпрепятстван да участва на финала. И така, журито реши аз да отида на неговото място, и на подборния кръг говорих за този вид слънчева активност“, казва Ивайло.

На националния финал в София разказва за друг феномен, свързан със слънчевата радиация, и как тя затопля земната повърхност през лятото. „Наблегнах, че начинът на живот, който водим със застрояването, с изсичането на зелените площи, засилва тези процеси. Слънчевата радиация затопля земната повърхност, но тъй като тя е естествена – говорим за тревни площи, за каменисти пътища и така нататък, те по естествен начин през нощта се охлаждат. Но с концентрацията на асфалт, на бетон в градовете няма охлаждане, всичко излъчва топлина – споделя за участието си ученият. – Това разказах накрая и го бях направил като загадка към Слънцето – да мислим, че няма да умрем от слънчева радиация, но ако сами си го направим, ще се влоши животът ни. Идеята беше хората малко да се замислят необходимо ли ни е всичко това. За мен беше изненада, че фондация „Нашата планета“ ми връчи своята награда.“

Ивайло Начев признава, че е интроверт и първоначално се е притеснявал как ще се сработи и ще живее с останалите от групата на Антарктида, където има малък проблем с личното пространство. Но още на летището го обзема спокойствие и остава приятно изненадан колко сплотени са всички, как всеки е готов да помогне на другия.

„Интересното е, че в първите години радиовръзката е правена точно от нашия радиоклуб, на Техническия университет – казва Ивайло. – Имало е и радист, Данчо Радиста, който е много известен радиолобител в България. Той е осигурявал радиовръзките.“

Екипът на „Първи полярен астрономически проект“ прави и едно от най-продължителните в света изследвания за влиянието на слънчевата активност върху йоносферата от движещ се обект – по време на пътуването с българския научноизследователски кораб „Св. св. Кирил и Методий“.

Министерство
на образованието и науката
Национално издателство за
образование и наука „Аз-буки“

Директор:
ЕМИЛ СПАХИЙСКИ
Заместник-директори:
СТОЯН СТОЯНОВ
ВЕНЦИСЛАВ ГЕНКОВ
1113 София
„Цариградско шосе“ 125, бл. 5
За цялата страна:
0700 18466
izdatelstvo.mon@azbuki.bg
azbuki@mon.bg
<https://www.azbuki.bg>

Аз-буки

Банкова сметка:
„Обединена българска банка“ АД
IBAN: BG38UBBS81553139075716
BIC: UBBSBGSF

Национален седмичник
за образование и наука

АЗ-БУКИ

ISSN 0861-3990

РЕДАКТОРИ:

д-р Зина Соколова
z.sokolova@azbuki.bg
д-р Дилиана Кочева
d.kочева@azbuki.bg
Стела Маринова
s.marinova@azbuki.bg
Боряна Трайчева
b.traycheva@azbuki.bg
Павла Котова
p.kotova@azbuki.bg

ГРАФИЧЕН ДИЗАЙН:

Иво Христов
i.hristov@azbuki.bg
Петър Владов
p.vladov@azbuki.bg

СТИЛИСТ-КОРЕКТОР:

Анелия Врачева
a.vracheva@azbuki.bg

ФОТОРЕПОРТЕР:

Олег Попов

РЕКЛАМА И**РАЗПРОСТРАНЕНИЕ:**

izdatelstvo.mon@azbuki.bg

КОРЕСПОНДЕНТИ В СТРАНАТА:

Белене – Ралица Господинова
088 7418349

Варна – Розалина Димитрова
088 339920

Велико Търново – Здравка Маслянкова
088 6653255

Видин – Борислава Борисова
vidinstel@gmail.com

Ловеч – Жанина Илиева
087 7209597

Пловдив – Деляна Лукова
088 7271712

Смолян – Ангел Добриков
088 9703271

Кюстендил – Северина Димитрова
089 5789515

Шумен – Светлана Крумова
srkrumova@gmail.com

ДЕЖУРЕН РЕДАКТОР:

Стела Маринова

Предпечатна подготовка:

НИОН „Аз-буки“

Печатница: „Алианс Принт“ ЕООД
ж.к. „Дружба“ 1, ул. „Илия Бешков“ 3А

Неподписаните снимки в броя са от архива
на в. „Аз-буки“ и глобалната мрежа

Материали не се връщат
Авторските права на публикуваните
текстове и илюстрации са
собственост на вестника

НИОН „Аз-буки“ издава**научните списания:**

„Български език и литература“
„Чуждоезиково обучение“
„Математика и информатика“
„Педагогика“
„Професионално образование“
„Философия“
„Стратегии на образователната
и научната политика“
„История“
„Обучение по природни науки
и върхови технологии“

11-годишната Рая от Варна покоря Балкана

Розалина ДИМИТРОВА

Едно 11-годишно момиче от Варна доказа, че мечтите нямат възраст. Рая Мичева премина заедно с баща си Петър Мичев, програмист по професия, 600-километровия маршрут Ком – Емине за едва 16 дни – изпитание, с което мнозина планинари не могат да се справят. Двамата се съгласиха да споделят своите емоции пред читателите на вестник „Аз-буки“.

Рая учи валдхорна в Националното училище по изкуствата „Добри Христов“ във Варна. Идеята за планинарското приключение се заражда преди две години, когато Петър изминава част от маршрута – от Ком до хижа „Добрила“. Впечатлена от разказите му, Рая спонтанно решава, че иска да го изминат заедно. Тази година тя е непреклонна – моментът за голямото приключение е настъпил.

„Нямахме очаквания, просто решихме да опитаме“, разказва Петър. Подготовката на тандема е различна, но упорита. Петър тренира редовно, качвайки стълбите до паметника на „Почивка“ във Варна и правейки силови упражнения.

Рая пък има сериозен опит в планината. С родителите си тя често участва в многодневни преходи в Рила, Пирин, Стара планина, Странджа, Витоша,

Снимка: Личен архив

След 600-километровия маршрут Ком – Емине Рая мечтае да премине един от най-дългите и емблематични маршрути в Европа – Е4

Средна гора и Родопите. Изкачила е върховете Мусала, Вихрен, Черни връх и Богдан. Редовно се включва в съботно-неделните походи с туристическото дружество „Родни Балкани“ – Варна.

Още на третия ден от прехода Ком – Емине, когато стигат от хижа „Гръстена“ до Мургащ, бащата и дъщерята разбират, че могат да преминат маршрута много по-бързо от очакваното. „Това ни даде огромна мотивация“, казва Петър.

Общо багажът им варира между 11 и 14 кг, като за храна

разчитат основно на хижите. Пътят по билото на планината се превръща в урок по доверие. „Научих, че с Рая сме по-силни заедно – един без друг нямаше да успеем“, признава баща ѝ. В най-трудните моменти именно момиченцето дава кураж да продължат. „Волята ѝ е огромна – това най-много ме впечатли“, казва Петър.

По време на преходите имат и забавни срещи – например със семейство глигани, което бързо се скрива в храстите. Най-забавният момент за Рая бил, че успява да извърви 65 километра

в един ден. А ако можеше да промени нещо, би превърнала заслона „Хазим Горския“ в истинска хижа. Майката на Рая – Радосвета Симеонова, също се включва в приключението, като върви последните няколко километра със семейството си.

Има ли връзка между музиката и планинарството? Въпросът кара Петър Мичев да се замисли.

„Изглеждат далечни, но и двете изискват дисциплина, постоянство и издръжливост – качества, които Рая показва и в залата, и по върховете“, казва той.

Днес мечтите на Рая вече надхвърлят границите на България. Тя иска да премине международния маршрут Е4 – един от най-дългите и емблематични в Европа, с трасе над 10 000 км. Маршрутът започва в Пиренеите, преминава през Алпите и Централна Европа, включително през България по Ком – Емине и продължава през Гърция, Кипър и чак до Крит. С покоряването на Балкана Рая вече е изминала българската част.

Следващата ѝ цел е да стъпи по останалите отсечки, преди да навърши 12 години. „Насила чудо не става – родителите трябва да следват мечтите на децата си, а не да им натрапват своите ограничения“, казва Петър. А Рая доказва, че силата на детската воля може да преодолее и най-тежките планински предизвикателства.

ПРАВНА КОНСУЛТАЦИЯ

Тодор КАПИТАНОВ

Темата за използването на лични вещи и средства за служебни цели все по-често провокира въпроси сред работещите. Един от най-честите казуси е дали работодателят има право да изисква ползването на личния автомобил, телефон или други лични средства в рамките на трудовите задължения. Настоящият материал разглежда правната рамка, която урежда подобни отношения, и ясно очертава границите между служебните задължения и личните права на работника или служителя.

Може ли шефът да ви задължи да карате личната си кола по работа?

Ваше лично право е да откажете да предоставите на разположение личния си автомобил за служебни цели, защото няма законово изискване за подобно задължение за работника или служителя.

Задължение на работника е да изпълнява законните нареждания на работодателя, но понякога се злоупотребява с тълкуването на това задължение, защото някои работодатели си позволяват да издават нареждания, без те да бъдат в унисон със законовите разпоредби.

Задълженията на работниците и служителите са изчерпателно изброени в Кодекса на труда. При изпълнение на работата, за която се е уговорил, работникът е длъжен да се явява навреме на работа и да бъде на работното си място до края на работното време, да се явява на работа в състояние, което му позволява да изпълнява възложените задачи, и да не употребява през работното време алкохол или друго упойващо вещество, да използва цялото работно време за изпълнение на възложената работа. Също така е задължен да изпълнява работата си в изискуемото се количество и качество, да спазва техническите и технологическите правила, да спазва правилата за здравословни и безопасни условия на труд, да изпълнява законните нареждания на работодателя, да пази грижливо имуществото, да бъде лоялен към работодателя, да спазва вътрешните правила и др.

В Кодекса на труда са регламентирани и правата и задълженията на страните по трудово правоотношение – работник и работодател. Въпреки че трудовото право-

отношение възниква на договорна основа, има елементи от неговото съдържание, които са законоустановени и задължително трябва да бъдат уговорени между страните в трудовия договор. И в този случай обаче предмет на такова договаряне не може да бъде ползването на личен телефон за служебни цели, защото то не е предвидено в закона и всяка подобна писмена договорка няма правна стойност.

Работодателят, от своя страна, е длъжен да осигури на работника или служителя нормални условия за изпълнение на работата по трудовото правоотношение, за която се е уговорил, като му осигури работата, която е определена при възникване на трудовото правоотношение, работно място и условия в съответствие с характера на работата, здравословни и безопасни условия за труд и др.

Няма законово задължение работникът или служителът да използва лични вещи като автомобил, телефон или компютър за изпълнение на служебните си задължения. Това е личен избор, а не част от трудовото правоотношение, освен ако не е изрично предвидено със закон или чрез доброволно допълнително споразумение. Всеки натиск от страна на работодателя в тази посока представлява неправомерно действие и може да бъде оспорен. Работодателят е този, който носи отговорност да осигури условията и средствата, необходими за работа.

Справка: чл. 66 от Кодекса на труда;
чл. 126 от Кодекса на труда;
чл. 127 от Кодекса на труда.

ДУМИ, БЛИЗКИ ПО ЗВУК, НО РАЗЛ. ПО ЗНАЧЕНИЕ	ГОЛЯМА ЕВРОПЕЙСКА ПЛАНИНА	СТАРИ РУСКИ САМОЛЕТИ	ДЪРЖАВА В АФРИКА	ГЛАВЕН ГРАД В ЮЖНА КОРЕЯ	ДРЕВЕН ГРАД В МЕСОПОТАМИЯ	ВИД ТЮТЮН НА ПРАХ ЗА СМЪРКАНЕ	СТОЛИЦАТА НА НОРВЕГИЯ	БЪЛГАРСКА ДЖАЗ ПЕВИЦА	ВИСОКО ПЛАТО В АЗИЯ
КАТЕГОРИЯ, ПРИСЪЩА НА ГЛАГОЛА	МАРКА ФОТО-АПАРАТИ	ОВАЛНИ МИНЕРАЛНИ ОБРАЗОВАНИЯ		МАРКА ПОЛСКО КАФЕ ОТ ЦИКОРИЯ	ТЕЛЕВИЗИОННА ПРИЕМНА ТРЪБА	РУСКИ САМОЛЕТИ		АВСТРИЙСКИ ПИСАТЕЛ - „СВАТБА“	
ИЗКАЗВАНЕ НА НЕДОВОЛСТВО			ВИД АФРИКАНСКА АНТИЛОПА		КОМЕДИЕН ТВ СЕРИАЛ ОТ САЩ		МАРКА РУСКИ АВТОМОБИЛИ		
ТРЪН, ШИП			ВИЕТНАМСКА ПАРИЧНА ЕДИНИЦА		НЕМСКИ ПИСАТЕЛ (1900-1979)	ДОМО-УПРАВИТЕЛ	ПРОВЛАК В ТАЙЛАНД		
		ИЗЛОЖЕНИЕ, РЕФЕРАТ	РЕКА В ТАЙЛАНД			СПОСОБНОСТ ЗА ЗАПОМНЯНЕ			
СТИХОТВ. ОТ А. МИЦКЕВИЧ	АВТОПИСТА В САН МАРИНО			ЛАБОРАТОРЕН СЪД	БЛАГОРОДНИЧЕСКА ТИТЛА		ЕЗЕРО В СЕВЕРНА АМЕРИКА		
ВЪСТАНИЕ В КОНСТАНТИНОПОЛ ПРЕЗ 532 Г.	ПЪРВАТА ПЕЧАТНА КНИГА НА НОВОБЪЛГАРСКИ	ГРАД НА О. СИЦИЛИЯ	ПУСТИНЯ В ЮЖНА АМЕРИКА	ВРЪХНА ДРЕХА	РУСКИ КАМИОНИ	СЪЗДАТЕЛ НА ПРОИЗВЕДЕНИЕ	ГРАД В БЪЛГАРИЯ		
	ДАТСКИ ПИСАТЕЛ (1857-1912)			ГОЛЯМ ВЪРЗОП, БАЛА		ШИРОКА УЛИЦА, БУЛЕВАРД			
РОМАН ОТ ЛЮБЕН СТАНЕВ	СТИХОТВОРЕНИЕ ОТ П. Р. СЛАВЕЙКОВ		ИНТЕРВАЛ ОТ 10 ТОНА	ВЛЕЧУГО С ДЪЛГО ТЯЛО		АНГЛИЙСКА ПИСАТЕЛКА (1729-1807)	ЧАСТ ОТ СТРУНЕН МУЗ. ИНСТРУМЕНТ		ХИЩНИК ОТ СЕМ. КУЧЕТА, ПРЕРИЕН ВЪЛК
		СЪПРУГ НА ДЪЩЕРЯ		ГЕРОИНЯ НА ВЕРДИ ОТ „ОТЕЛО“	СТАРА КЕЛТСКА МЯРКА ЗА ПЪТ		СТАРА МАРКА РУСКИ САМОЛЕТИ		
ГЕРОЙ НА ОМИР ОТ „ИЛИАДА“					ФР. АКТЬОР - „СТАРАТА ПУШКА“	МУЗИКАЛЕН ИНТЕРВАЛ ОТ ТРИ СТЕПЕНИ	ПСЕВДОНИМ НА ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ		
СТАНИОЛ	СКЪПОЦЕНЕН КАМЪК		ЕДНА ХИЛЯДНА ОТ МИЛИМЕТРА			ХАРАКТЕР	МУЗА НА ЛЮБОВНАТА ПОЕЗИЯ		
			ВОДАЧ НА ТРАМВАЙ		КОМЕДИЯ ОТ МОЛИЕР	СТОЛИЦАТА НА НИГЕР			
ИТАЛИАНСКИ ПИСАТЕЛ - „ЧОЧАРКА“					ОТМЕРНОСТ В МУЗИКАТА	ВЛАКОВА КОМПОЗИЦИЯ (ОСТ.)	ГЕРОЙ НА ГОТОВАЦ		
ЗАМРЪЗНАЛА ВОДА		ФР. РЕЖИСЬОР - „ВИВА МАРИЯ“		ЗЪРНО-ЧИСТАЧКА			ИЗХОДЕН ПРОДУКТ ЗА БОИ И ДР.		
		ГЕРОЙ НА Д. ДИМОВ ОТ „ТЮТЮН“		НАТРОШЕНИ ЯДКИ В КАРАМЕЛ		РАЗКАЗ ОТ ЕЛИН ПЕЛИН	МОНГОЛСКИ СКОТОВЪДЕЦ		
ПОДБРАН КРЪГ ВЪПРОСИ С ОБЩА НАСОЧЕНОСТ					РАЗКАЗ ОТ ДИМИТЪР ТАЛЕВ		ГРАД В ЕТИОПИЯ		
ЕДНО ОТ ИЗКУСТВАТА					ЛЕТЕЦ			ДВУЕТАЖЕН АВТОБУС	ФЕОДАЛЕН СЕЛЯНИН В ЗАПАДНА ЕВРОПА
		РАЗМЕР				БЪЛГ. ПИСАТЕЛ (1882-1945)			
	АНГЛИЙСКИ ПОП ПЕВЕЦ	ЕВРОПЕЙСКА ДЪРЖАВА	ЗИДАРСКО ПОСОВИЕ		ФРЕНСКА АКТРИСА - „СТО И ЕДНА НОЩ“	ВИД КОЛБАС	ЯЙЧИЦА НА ПЧЕЛИ В КОШЕР		ПРОМЯНА НА КУРСА НА ПАРИЧНА ЕДИНИЦА
СТРАНА В СЪДЕБЕН СПОР	ДЪЛБОКО МЯСТО В РЕКА		БЪЛГАРСКА ПОППЕВИЦА	ФАЗА В РАЗВИТ. НА НАСЕКОМИТЕ			ГЕРОИНЯ НА Г. АТАНАСОВ ОТ „ГЕРГАНА“	ВИЗАНТИЙСКИ ФИЛОСОФ ОТ XI ВЕК	
				ИТАЛИАНСКИ МОДЕН ДИЗАЙНЕР				БРАТЪТ НА АВЕЛ (БИБЛ.)	
ВИД ВЪРБА			ИТАЛИАНСКИ ЖИВОПИСЕЦ (1483-1520)			ГРАД В БЪЛГАРИЯ			
АНГЛИЙСКИ ФИЛОСОФ (1873-1958)	КНИГА ЗА СПРАВКИ		ФОТОЕЛЕКТРОНЕН ПРИБОР		СТРУНЕН МУЗИКАЛЕН ИНСТРУМЕНТ	ЗАВЪРШЕН СЛОВЕСЕН ИЗРАЗ		РИМА КАЛЕНИК	
		СЪВЪЕМИ ОЧИЛА С ДРЪЖКА			ЧАСТ ОТ МОРЕ, ВЛАДЕНА В СУШАТА			КРАТКО ОПИСАНИЕ	
	ТЪНКА КОЖИЦА	ШАХМАТНА ФИГУРА		ВЕЧНОЗЕЛЕН АРОМАТЕН ХРАСТ					МОДЕЛ „ЛАДА“
ПОМИНЪК ПРОФЕСИЯ	ГЕРОИНЯ НА ТОЛСТОЙ ОТ „ВОЙНА И МИР“		ГРАД В ГЕРМАНИЯ	ПЪЛЪТНО ПАМУЧНО ПЛАТНО		РЕЧНО НАТРУПВАНЕ			СТОЛИЦАТА НА КУБА
			РАЗСЪДЪК		МАРКА РУСКИ КАМИОНИ И АВТОБУСИ	ДРЕВНОГРЪЦКА БОГИНЯ НА НЕБЕСНАТА ДЪГА	ЗАПУШАЛКА		УСТРЕМ
КУБЧЕ ЗА ИГРА НА ТАБЛА		ПРОМИШЛЕНА ОБЛАСТ В ГЕРМАНИЯ			УНГАРСКИ ПОЕТ (1925-1978)	СЕЛО В ПЕРНИШКО	ЕДНОВРЕМЕНЕН ИЗСТРЕЛ		
ШИРОКАТА ЧАСТ НА ХИЛКА		ГЕРОИНЯ ОТ ПЪЛЪТ ГИДИЯ							
	ВОЕНЕН НАЧАЛНИК					ПИСАТЕЛ ОТ САЩ (1920-1992)			
	ПОВТОРНО ИЗВИКВАНЕ НА СЦЕНА					НЕМСКИ ПИСАТЕЛ			
СТАДО ОТ КОНЕ			АНГЛ. ЕСТЕСТВОИЗПИТАТЕЛ (1809-1882)				МЕСТНОСТ В ПИРИН		
БЪЛГАРСКИ ХУДОЖНИК (1860-1915)				СТИЛ В ПОП-МУЗИКАТА		АНГЛИЙСКИ ПИСАТЕЛ-БАСКЕРВИЛСКОТО КУЧЕ (1859-1930)		РЕКА В ГЕРМАНИЯ	
ХОЛИВУДСКИ АКТЬОР - СПЕШИНО ОТДЕЛЕНИЕ			ГОЛЯМА ЧЕРТОЖНА ЛИНИЯ				ОСНОВНО ГЕОМЕТРИЧНО ПОНЯТИЕ		

РЕЧНИК: АКАД, АПИЦ, ВИЛАН, ЛАСАЛ, НАГИ

ЕВЕЛИНА ТУМБЕВА

Отговори от миналия брой	Водоравно: "Селска чест". Рокфелер (Джон). Витоша. "Авиа". Текери (Уилям). "Киа". "Тико". Орки. Битум. Геноцид. Улм. Лаба. Кипу. Анет. Клоака. Мерл (Робер). Анис. Анка. Инс (Пол). Циркон. Клуб. Аеролит. Якоруда. Зар. "Томи". Юта. Ева. Патос. Литак. Пномпен. Бос. Роле. Зала. Лантан. Рел. Нор. Лампа. Ик. Ритуал. Павел. Знахар. Луидор. Табу. Навик. Три. Арк. Щорм. "Нора". Кид. ООН. Али Баба. Бери (Чък). Астор. "Алено". Сборник. Олег. Есе. Алавес. "Пентийум". Иригатор. "Рио". Аким. Данов (Христо). Син. Сукуно. Олар (Алфонс). Аса. Тема. Розина. Арамис. Редактор. Фо (Дарио). Единица. Тасо (Торквато). "Бел Ами". Анибал.	Отвесно: "Невидимият". Алаброс. Епитет. "Лиа". Перка. Лав (Къртни). Котон (Йождени). "Неда". Ост. Гурко (Йосиф). Памет. Нолти (Ник). Мас. Коте. Лорен (София). Плащ. Реи. Сако. Машина. "Нувола". Боа. Гуру. Чакона. Дама. Зурла. Микроб. Ре. Оценка. "Пнин". Миле (Жан Франсоа). Оноре. Са. Итил. Петкан. Беси. Оз. Отвод. "Сузана". Хабанера. "Ифа". Ир. Бат. Нрав. Бо. Иконом. "Дракула". Роб. Ирина. „Агила“. Илона. Сорт. Ко. Слама. Акт. Макет. Сеул. Рабат. Рада. Феб. Карол (Луис). "Лаута". Овод. Рин. Текила. Омир. Лир ("Крал Лир"). "Брера". Ани. Лета. Илитон. Дикенс (Чарлз). Намиб. Керубини (Луиджи). "Алото". Ири. Росица. Рима. Стикер. Радика. Васал.
--------------------------	--	--

АБОНАМЕНТ 2025

Днес в броя

Фонд „Научни изследвания“ отплати 22 успешни проекта в 11 области

АЗ-БУКИ

НАЦИОНАЛЕН СТАНДАРТИК ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

Над 3100 зрелостници на допълнителна матура

2780 лв. за асистент във висше училище

Министърът съветва учители и преподаватели на изпити на един студент в общи професионални изпитания

2780 лв. за асистент в висше училище

Министърът съветва учители и преподаватели на изпити на един студент в общи професионални изпитания

Изданията на „Аз-буки“	Цена за година	Цена за година онлайн
Български език и литература	45 лв. / 23,01€	40 лв. / 20,45€
История	45 лв. / 23,01€	40 лв. / 20,45€
Математика и информатика	45 лв. / 23,01€	40 лв. / 20,45€
Педагогика	99 лв. / 50,62€	89 лв. / 45,50€
Професионално образование	60 лв. / 30,68€	54 лв. / 27,61€
Стратегии на образователната и научната политика	63 лв. / 32,21€	57 лв. / 29,14€
Философия	36 лв. / 18,41€	32 лв. / 16,36€
Обучение по природни науки и върхови технологии	63 лв. / 32,21€	57 лв. / 29,14€
Чуждоезиково обучение	45 лв. / 23,01€	40 лв. / 20,45€
Вестник „Аз-буки“	99 лв. / 50,62€	89 лв. / 45,50€

Абонирайте се В РЕДАКЦИЯТА с отстъпка

5% от цената – при **ТРИ** и повече издания

10% от цената – при **ПЕТ** и повече издания

15% от цената – за **ПЪЛЕН** комплект от изданията

Контакти: София 1113,
бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. 5,
тел.: 0700 18466;
azbuki@mon.bg

www.azbuki.bg

В моето **УЧИЛИЩЕ** е най-хубаво

НАЦИОНАЛЕН ФОТО КОНКУРС

АЗ-БУКИ

Снимката участва в IX издание на Фотоконкурса.
Автор: **Тина Върбанова**, НПГГСА „Сава Младенов“ – Тетевен

Национално издателство „Аз-буки“ очаква творбите за X издание на Националния фотоконкурс „В моето училище е най-хубаво“.

В конкурса могат да участват ученици от I до XII клас, които представят във фотоси училищния живот.

• Първа възрастова група (I – VII клас)

• Втора възрастова група (VIII – XII клас)

Категориите във втора възрастова група са три:

• „Улови мига в училище“ (репортажна снимка, която показва емоция, действие или важен момент от училищния живот).

• „Героите на моето училище“ (портретна фотография – снимка на ученици, учители или вдъхновяващи личности в училище).

• „Снимка с история“ (към снимката да бъде приложена кратка писмена обосновка – в няколко изречения участникът разказва историята, която стои зад кадъра).

Авторски творби се приемат до 10 ноември 2025 г. на адрес konkurs@azbuki.bg.

Не забравяйте да уточните в коя възрастова група кандидатствате (ако е във втора възрастова група, посочете и категория).

Подробните правила за участие са публикувани на www.azbuki.bg.

Победителите ще бъдат обявени през декември 2025 г.

Най-добрите 12 фотографии ще бъдат включени в специален календар за 2026 г.

Ученическите творби ще бъдат публикувани в изданията на „Аз-буки“.

Учени са разработили „кожа в спринцовка“

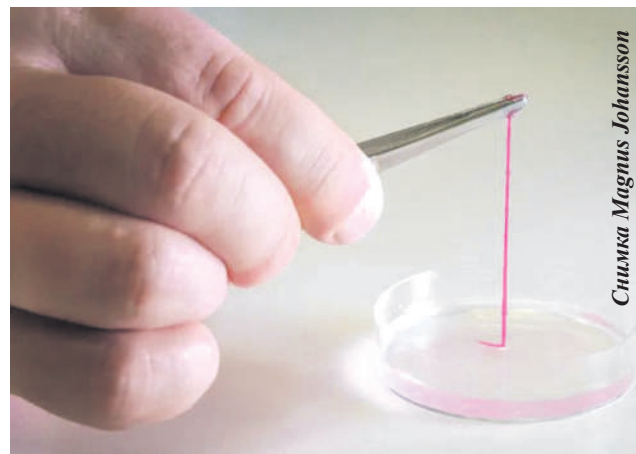
Учени от Университета в Линкьопинг, Швеция, са разработили иновативен гел с живи клетки, или „кожа в спринцовка“, която може да се използва при лечение на изгаряния и рани, пише БТА, цитирайки „Сайънс дейли“.

При изгаряния често се трансплантира само горният слой на кожата – епидермисът. Това обаче води до образуването на груби белези, тъй като липсва по-дълбокият и сложен слой – дермата.

Авторите на изследването предлагат да се трансплантират градивни елементи – клетки на съединителната тъкан (фибробласти), които лесно се отглеждат в лаборатория и могат да се превърнат в различни клетъчни видове в зависимост от нуждите на организма.

За целта клетките са отглеждани върху миниатюрни желатинови сфери, подобни по състав на колагена в кожата. За да се задържи гелът с тези сфери на мястото на раната, учените са го смесили с хиалуронова киселина и са свързали компонентите чрез химична реакция, образувайки здрав и удобен за нанасяне

Нишките, изработени от хидрогел, могат да бъдат оформени като минитръбички, което отваря нови възможности за разработването на кръвоносни съдове за отглеждани в лаборатория „миниоргани“ или органиди

Снимка Magnus Johansson

материал в спринцовка.

В експеримента малки пластинки от гела са отпечатани на 3D принтер и са имплантирани под кожата на мишки. Клетките успешно са оцелели, започнали са да произвеждат вещества за създаване на нова дерма, а в трансплантантите са се образували кръвоносни съдове – важ-

на стъпка за оцеляването на тъканите в организма.

Според учените този материал обещава да се превърне в ефективно средство за възстановяване на пълноценна кожа при пациенти с изгаряния. За да се потвърди ефективността на новия метод, са необходими допълнителни проучвания.

Министерство
на образованието и науката

АЗ·БУКИ

Национално издателство
за образование и наука

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА**

Българско издателско издание
в периода 2000, 2012 и наташва 1

ИСТОРИЯ

Българско издателско издание
в периода 2000, 2012 и наташва 1

**МАТЕМАТИКА
И ИНФОРМАТИКА**

Българско издателско издание
в периода 2000, 2012 и наташва 1

**ПРЕДУЧИЛИЩНО
НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
ПЕДАГОГИКА**

Българско издателско издание
в периода 2000, 2012 и наташва 1

**ОБУЧЕНИЕ
ПО ПРИРОДНИ НАУКИ
И ВЪРХОВИ ТЕХНОЛОГИИ**

в периода 2000 и наташва 1, 2021

**ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

Българско издателско издание
в периода 2000, 2012 и наташва 1

**СТРАТЕГИИ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА
И НАУЧНАТА ПОЛИТИКА**

Българско издателско издание
в периода 2000, 2012 и наташва 1

Философия

Българско издателско издание
в периода 2000, 2012 и наташва 1

**Чуждоезиково
ОБУЧЕНИЕ**

Българско издателско издание
в периода 2000, 2012 и наташва 1

Избрано

от текстовете, публикувани в списанията
на Национално издателство

АЗ·БУКИ

www.azbuki.bg

33

21 – 27 август 2025 г.

Езиковата способност като компонент на човешкия ум

*Откъс от „Принципни положения относно обучението
по български език като втори – когнитивни,
психолингвистични и невролингвистични ракурси“*

Проф. д.ф.н. Живка Колева-Златева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и
Методий“, Фрайбургски университет „Алберт Лудвиг“

Въведение

През последните две десетилетия в областта на обучението по български като втори език („чужд“ според традиционната терминология) беше постигнато немалко. Разработени са множество учебни пособия – за деца и възрастни, ориентирани към разнообразни целеви групи в България и зад граница. Интензифицираха се и научните изследвания в тази област на знанието.

Целта на настоящата статия е да представи принципни положения относно обучението по втори език, утвърдени в психолингвистиката, когнитивната наука и невролингвистиката, които биха могли да бъдат полезни за прецизиране на научната и практико-приложната дейност в областта на обучението по български като втори език в бъдеще.

Психолингвистиката се утвърди като наука за употребата и усвояването на езика с оглед на човешките когнитивни и перцептивни способности и на осъществяваните ментални и невробиологични процеси. Тя достига до дълбоката същност на езиковата способност като компонент на човешкия ум, опирайки се на постиженията на когнитивната наука и невролингвистиката, с които споделя общи територии. В компетентността на тези науки са отговорите на такива въпроси, като: 1) какво точно знае носителят на езика, за да може по автоматизиран начин да поражда и разбира безкраен брой изречения (минималните единици на комуникацията); 2) как се усвояват/формират тези знания; 3) как са представени те в ума, респективно в мозъка. Съобразяването с отговорите на тези въпроси в езиковото обучение е гаранция за неговата ефективност.

Заглавието е на редакцията

www.bel.azbuki.bg

*Списанието се реферира
и индексира в Web of Science:
Emerging Sources Citation Index*

Главен редактор

Проф. д.п.н. Галя Христовова
E-mail: hristozova@bfu.bg

Редактор

Д-р Мая Падешка
0889 22 04 12

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: bel@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Български език и литература“, кн. 2/2025:

ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

Телемахия: съвременният дебат върху „Митът за Одисей“ /
Камелия Спасова

Шест тезиса към две съвременни литературни истории /
Ноеми Стоичкова

Ризата и смъртта /
Здравко Дечев

Писателската мемоарна памет
за Йордан Йовков – варианти на
помнене /
Теодора Кашишлка /

ЕЗИКОЗНАНИЕ

Към въпроса за инвариантното значение на преизказните глаголни форми в обучението по български език в средното училище / *Васил Стаменов*

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И КУЛТУРА ПО СВЕТА

Принципни положения относно обучението по български език като втори – когнитивни, психолингвистични и невролингвистични ракурси / *Живка Колева-Златева*

МЕТОДИКА

За един рефлексивнокритически подход спрямо дигиталните технологии в обучението на бъдещите учители по български език и литература в епохата на конвергентни технологии / *Наталия Христова*

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ

Своеобразие на подходите в обучението по български език и литература в началния етап на основната образователна степен – резултати от изследване / *Нели Иванова*

ОПИТЪТ НА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ

Анализ на осведомеността на учителите за съществуването на професионални блокове на учители по български език и литература. Ползи и използваемост / *Диляна Бобокова*

РЕЦЕНЗИИ И ИНФОРМАЦИЯ

New Directions for the Bulgarian Humanities (Tasheva, Iveta. *Medical Humanities. Subject Matter, Terminology, Translation*. Sofia, 2022) / *Daria Karapetkova*

„Морфологична (не)категориалност“ – интердисциплинарни посоки на функционалността / *Тенчо Дерекювлев*

Обучението по втори език и проблемите за „трудността“ на езика и научимостта

Вероятно няма бъде пресилено, ако кажем, че едва ли има друго знание, което да може да бъде преподавано така неефективно, както вторият език. Нерядко преподаватели констатира, че и след продължително обучение обучаваните не проговарят езика. В такъв случай обикновено се търси обяснение в трудността на самия език като абсолютна негова характеристика.

Със славата на труден за усвояване като втори се е сдобил и българският език, включен като такъв в различни класации, разпространявани в интернет. Някои от тях са инициирани като класации с оглед на носителите на английския език, но впоследствие техните изводи нерядко са трактувани като изводи относно трудността на езика изобщо. Например Институтът за чуждестранна служба (FSI) към Министерството на външните работи на Съединените щати класира езика по трудност според времето, необходимо за постигане на професионално ниво на владене от носители на английския език. В последната версия на тази класация езика са разпределени в четири групи с нарастваща трудност от първата към четвъртата (групата на „свърхтрудните езици“ – арабски, китайски (кантонски и мандарин), корейски и японски), като българският е отнесен към третата група (групата на „трудните езици“). Нищо не се казва относно това дали въз основа на еднотипни учебни пособия и единни принципи на обучение е извършено класирането на езика, а тези фактори безусловно влияят върху времето на тяхното усвояване. Информация за по-ранна версия на класацията на FSI публикува „Дарик“ на страницата си в интернет на 16 август 2022 г. под заглавие „Класация на FSI: българският език е сред най-трудните в света“. В краткото обобщение под заглавието се казва: „Системата за оценяване на FSI се състои от пет категории, класирани от най-лесната до най-трудната въз основа на това колко часа обучение са необходими на дадено лице, за да постигне професионални умения“. В самата публикация се споменава, че направената класацията е с оглед на англоговорещите, но заглавието и обобщението не казват точно това.

„Трудността“ на българския език като абсолютна негова характеристика е отбелязвана и в научни публикации, в които като „трудна“ е определяна граматиката на езика. Като труден е сочен например глаголът (1) поради големия брой на глаголните форми в резултат на словоизменението и (2) поради различното обяснение на граматическите категории в трудовете на различни автори (Hadzhieva 1995, p. 50). Като универсално трудни са сочени също така именните категории род, число, определеност и видът на глагола (Kurteva 2016, pp. 9, 11, 13, 15, 48). Информация за „трудността“ на българския език е представена и на сайта на РУО – Русе, заедно с нормативни и информационни документи относно условията и реда за приемане и обучение на лицата, търсещи или получили международна закрила. В презентацията, озаглавена „Преподаване на български език като чужд – специфика и трудности“, с автор Г. Куртева, се казва, че „в българската граматика има много трудноусвоими категории и езикови

единици“, че „много граматични особености и морфологични елементи са бариера за чуждестранните обучавани“.

Ако погледнем към този въпрос от позициите на психолингвистиката, ще отбележим, че трудността не би могла да бъде иманентно свойство на един или друг език. Всички те са продукт на човешки мозък и с еднаква лекота, за едно и също време (обикновено до 5-годишна възраст) се усвояват от децата по света. Както отбелязва Арчибалд, граматиките на всички езици са усвоими независимо от пълнотата на езиковия опит и качествата на паметта на усвояващия езика и именно поради тази причина те са осъществими, възможни. Осъществими са граматиките, които могат да бъдат научени (Archibald 1993, p. 54).

Трудността на даден език, в това число и на българския, може да бъде само относителна. „Трудни“ са тези структури и граматически категории, които са различни в първия и усвоявания втори език (вж. относно този факт например Mithcell & Myles 2004, pp. 31 – 32). Като имаме предвид, че и формираната езикова компетентност по други езици, усвоени след първия, може да влияе на усвоявания нов език (вж. за това по-долу), ще отбележим, че като цяло, трудността при усвояване на нов език се определя от вече формираната езикова компетентност на обучавания – неговия първи и други усвоени езици. Определени граматически категории на усвоявания език могат да се окажат дори лесни поради положителен трансфер от усвоения първи и други езици. Можем да отбележим например относно именната категория род и глаголната вид в българския език, сочени като универсално трудни, че за владеещи други славянски езици те не представляват трудност поради положителен трансфер.

Освен това, за да бъде лесно и успешно усвояван даден език като втори, неговото преподаване трябва да се осъществява с ясното разбиране какви са целите на обучението, каква е спецификата на знанията, които обучаваният трябва да усвои, как тези знания са представени в ума, респективно в мозъка, и как могат да бъдат усвоени/формирани. Ако се позовем на хипотезата на Чомски за наличие на вроден инструмент в мозъка, отговорен за формирането на езиковата компетентност, наречен от учения „устройството за придобиване на език“ (language-acquisition device, LAD) (Chomsky 1965, p. 47), ще отбележим, че е необходимо съобразяване с характеристиките и принципите на работа на този инструмент. В противен случай ще е налице проблем с научимостта (learnability problem), който няма нищо общо с някаква въображаема „трудност“ като вътрешно присъща характеристика на езика. Научимостта се определя от това какво и при какви условия може или не може да бъде усвоено, по думите на О’Грейди – от „вътрешната структура на устройството за придобиване на език“ и „типа опит, който му е необходим“, за да бъде налице определена граматика като резултат в този процес (O’Grady 1997, p. 8). Съвременни когнитивни и невролингвистични изследвания изтъкват ролята на съобразяването на преподаването на втори език с работата на неврокогнитивните системи на мозъка, участващи в езикоусвояването, с работата на човешкия перцептивен и когнитивен апарат, обработващ данните от входящия език (вж. по-долу).

Концептуализиране процеса на усвояване на език след вече усвоен друг език

В процеса на обучение успехът и лекотата на усвояване на даден език след вече усвоен език зависят най-напред от адекватното му концептуализиране, свързано с осъзнаването на неговото място и специфика сред разновидностите на езикоусвояването.

Днес в психолингвистиката, а впоследствие и в приложната лингвистика се утвърди именуването на всеки един език, усвояван като не първи поред, с термина „втори език“. Този термин има класифицираща и концептуализираща стойност. Той противопоставя на първия усвоен език всеки следващ усвояван език. Различието е принципно. То се обуславя от реда на усвояване на езика, но не се характеризира единствено чрез него. Първият език, с изключение на случаите на усвояването му от незрящи нечуващи, се усвоява единствено в резултат на общуване в естествена среда, мозъкът „знае“ как да усвои езика, когато е поставен в условия на осъществявана езикова комуникация. Вторият език също може да се усвои по естествен начин, но и чрез обучение, както най-често се случва, и тогава е особено важно адекватното концептуализиране на обучението, което е предпоставка за поставяне на адекватни цели на обучението и за ясното разбиране същността на самото обучение: какви знания трябва да предоставя то и как те могат да бъдат усвоени/формирани с оглед на работата и възможностите на мозъка при придобиване на език.

Трябва да отбележим, че терминът „втори език“ отвежда към фундаментални теоретико-методологични изследвания на усвояването на не първи език. Вж. например монографичните изследвания на С. Крашън, Р. Елис, Л. Уайт, Р. Митчел и Ф. Майлс, М. Савил-Тройк, В. Кук, Ю. Майсел, С. М. Гас, Л. Селинкър, Ю. Стоянова, които използват теоретичния концепт „втори език“ (second language). Този термин е употребен и в самите наименования на монографиите (Krashen 1982; Ellis 2003; White 2003; Mithcell & Myles 2004; Saville-Troike 2006; Cook 2008; Meisel 2011; Gass, Selinker

2008; Stoyanova 2014). Също и съвременни изследвания, осветляващи в когнитивна и невролингвистична перспектива усвояването на език след вече усвоен език, използват термина „втори език“ (Paradis 2009; Ullmann 2016; Ullman & Lovelett 2018; Rastelli 2018; Hamrick et al. 2018).

Употребата на термина „чужд език“ се запазва преди всичко в ежедневната педагогическа практика (както и изразите „чуждоезиково обучение“, „чуждоезикова методика“), а също и относително втори език, усвояван извън средата, където той се говори (вж. например Steinberg & Sciarini 2006, p. 135; Gass & Selinker 2008, p. 7; Stoyanova 2014, p. 24). Трябва да отбележим употребата и на термините „друг език“ и „допълнителен език“ извън научни парадигми в практиката на провеждане на езиково обучение.

Съществуват изследвания, които се фокусират и върху езика, усвояван от билингви, и съответно употребяват термина „трети език“, но отбелязват, че до голяма степен овладяването на втория и на третия поред език се характеризира с едни и същи особености, различията се свеждат до това, че „процесът и продуктът на усвояването на втория поред език може да окаже влияние върху усвояването на третия език“ (Jessner, Cenoz 2007, p. 158).

В българската научна литература относно българския език терминът „втори език“ понякога е употребяван некоректно, като означаващ единствено език, усвояван втори поред. Поради тази причина целенасочено е избягван с обяснението, че „често не става дума за билингвизъм, а в повечето случаи за три- или полилингвизъм“ (Kurteva 2016: pp. 18, 20). Понякога се говори за „първи език, втори език и т.н. (по степен на владеење или по важност в социалната комуникация или по други признаци)“ (Angelova 2003). С оглед на полифункционалността на книжовните езици ще отбележим, че не е възможно цялостното им класиране като „първи“, „втори“, „трети“ и т.н. Едва ли е уместна и омонимната употреба на термини в една и съща научна област. Срв. също с отбелязаното от К. Димчев относно самооценяването на езиковата компетентност в Езиковия паспорт, че „владеењето на първи, втори... език се характеризира като комуникативен континуум, в който – според предложената скала – владеењето на първи (роден) език представя най-високата степен във владеењето на език“ (Dimchev 2002). Трябва да се има предвид, че като първи може да бъде усвоен наследствен език, и то само в диалектно-битов вариант, за общуване главно в семейна среда. Като втори е естествено да бъде усвоен официален език на страната и той, като книжовен език, да бъде използван в различни сфери на общуването.

С неточно осмисляне на понятието „втори език“ може да бъде обяснено и неадекватното определяне принципите за съставяне на учебни програми по български език като втори в документ, публикуван на сайта на МОН, с наименование „Модел за езикова подкрепа по български език на ученици, включили се от чужди образователни системи“ и автори С. Халачева и Р. Пенкова. Отбелязано е, че в учебното съдържание трябва да се различава ядро и периферия. За ядрото е казано, че „представя в системен вид включените в държавните образователни стандарти базисни сведения за лингвистичните понятия и за закономерностите във функционирането на българския книжовен език“, а за периферията – че включва „сведенията, отнасящи се до особеностите в речта на учениците билингви и на тяхното обкръжение“. Едва ли усвоените знания за лингвистични понятия могат да бъдат отнесени към централните знания в обучението по втори език, усвояван като средство за общуване. Не става ясно също така какви именно и защо точно „сведения“ включва периферията на учебното съдържание. Срв. също формулировката на целта „усвояване на начални знания за българските езикови явления“ във връзка с достигането на нива А1 и А2.

Можем да заключим, че за да бъде обучението по български език след вече усвоен друг език на висотата на постиженията на науката в областта на езикоусвояването, на първо място, то следва да се концептуализира като обучение по втори език. Важно е също така и адекватното осмисляне на термина „втори език“, което да води към поставяне на адекватни цели на обучението и яснота относно необходимите знания, които трябва да бъдат усвоени, и това как могат да бъдат усвоени.

Формирането на комуникативна компетентност – главна цел на обучението по втори език

Главна цел на обучението по втори език е формирането на комуникативна компетентност по езика, която предполага ефективното му използване като средство за общуване в различни ситуации при изпълняване на различни социални роли. Според Кънали и Суейн комуникативната компетентност включва езикова (наречена от авторите „граматическа компетентност“, с уточнението, че тя предполага владеењето на лексикални, граматически, граматико-семантични и фонологични знания), социолингвистична и стратегическа компетентности (Canale & Swain 1980, pp. 29 – 31). Подобно разбиране е представено и в Общата европейска езикова рамка, според която комуникативната компетентност (наречена „комуникативна езикова компетентност“) освен езикова включва социолингвистична и прагматична компетентност (CEFR 2001, pp. 13 – 14, 108 – 130).

Типология на знанията, формиращи комуникативната компетентност

За да бъде ефективно обучението по втори език, е важно съобразяването с когнитивната и невробиологичната специфика на знанията, които формират комуникативната компетентност, и с това как мозъкът може да ги усвои/формира.

В когнитивната наука се утвърди разбирането за съществуването на два типа знания – декларативни (осъзнати знания за факти – „зная, че“) и процедурни (неосъзнати, автоматизирани знания – „зная как“) (Winograd 1975; Rumelhart & Norman 1981; Anderson 1983). Тези знания съответстват на двата вида памет в дългосрочната памет на мозъка – декларативна (съзнавана, експлицитна) и процедурна (несъзнавана, имплицитна) (Cohen, Poldrack & Eichenbaum 1998; Ferbinteanu 2019). Логично е и знанията, които изграждат компонентите на комуникативната компетентност, да могат да бъдат сведени към тези два типа знания.

Ядро на комуникативната компетентност е езиковата (лингвистичната) компетентност, въз основа на която владеещият езика може да поражда и разбира безкраен брой правилно построени изречения. Тези умения се отнасят за пораждането и разбирането на устна и писмена реч, но водещи са уменията във връзка с устната реч. Затова и всички съвременни методи на обучение по втори език дават приоритет на устната реч. Когато Чомски създава научния концепт „лингвистична компетентност“, го дефинира именно с оглед на устната реч, отбелязвайки, че лингвистичната компетентност представлява „пораждаща граматика“, която включва три компонента – синтактичен, фонологичен и семантичен, и че именно тя, като неделима част на ума, свързва звук със значение в произведената реч (Chomsky 1965, pp. 3 – 9, 15 – 16; 2006, p. 103). Трябва да отбележим, че така формулирани, компонентите на езиковата компетентност не представляват непресичащи се същности и трудно могат да бъдат съотнесени с двата типа знания – декларативни и процедурни, различавани в когнитивната наука и невронауката.

В съвременната психолингвистика е формулирана и друга хипотеза – че езиковата компетентност включва ментален лексикон и ментална граматика (вж. например Pinker 1995, p. 85; Ullmann 2001; Fernández, Cairns 2011, p. 15; Rastelli 2018, p. 105). Най-общо казано, менталният лексикон съдържа запаметени думи, а менталната граматика – неосъзнати правила, които управляват образуването на производни думи, на граматически форми на думите и последователното свързване на думи във фрази и изречения.

Класифицирането на езиковите знания като принадлежащи на менталната граматика или на менталния лексикон дава възможност те да бъдат осмислени в светлината на утвърдената класификация на знанията като декларативни и процедурни. Тази идея се подкрепя от изследвания, осъществени чрез комплексното прилагане на изследователския инструментариум на когнитивната наука и невронауката, в това число и въз основа на образни изследвания на работата на мозъка. Съгласно тези изследвания към процедурните знания се отнасят правилата на менталната граматика за регулярно образуваните граматически форми на думите, за новообразуваните думи по продуктивни модели и за свързване на думите във фрази и изречения, т.е. правилата за образуване на последователности. Тези правила са имплицитни, не се осъзнават от носителите на езика, които най-често не могат да ги формулират. Към декларативните знания се отнася менталният лексикон, включващ запаметени думи като арбитрарни знаци и запаметени граматически форми, които не могат да бъдат изведени чрез регулярно действащи съвременни правила. Това са експлицитни, осъзнати знания. Те се съхраняват в декларативната памет (Ullmann 2001; 2004; 2016; Hamrick et al. 2018). Към съхраняваните в декларативната памет знания са отнасяни и заучените фрази (chunk learning) (Rastelli 2018, p. 105), които могат да съдържат граматика, която все още не е усвоена като процедурно знание. Отбелязвано е, че при възрастни, усвояващи втори език на ранен етап, граматическото знание в по-висока степен се съхранява в декларативната памет отколкото в процедурната, докато при високо ниво на владее на езика – преди всичко в процедурната памет (Hamrick et al. 2018, p. 1489). Това е така поради запаметените конструкции на начален етап на обучение, чиято граматика все още не е процедурализирана. Направени са също така следните два важни извода: (1) двете неврокогнитивни системи, обработващи езиковите знания, са едни и същи за първия и за втория език; (2) това не са специфични системи, отговорни единствено за обработката на езика (language processing), а са същите системи, на декларативната и процедурната памет, отговорни за управлението на декларативните и процедурните знания изобщо; от развитийна (с оглед на онтогенезата) и еволюционна гледна точка (с оглед на филогенезата) те са доезикови (Ullmann 2016, pp. 953; Hamrick et al. 2018, p. 1491).

Пълния текст четете в „Български език и литература“, кн. 2

Учене чрез споделено преживяване

Откъс от „Конструиране на комуникативна таксономия, базирана на техники от образователна драма и театър“

Проф. д-р Радка Василева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Увод

Да се дефинира ученето чрез споделено преживяване, насочено към развитие на личността, междуличностната компетентност и комуникативните умения, отдавна се използват театърът и драмата и техните разнообразни варианти в контекста на образованието (Ball 1993; Dawson & Lee 2018; Jackson 1993). Смята се, че точно подходът, основан на влизането в роля или правенето на роли, използван в драматургията на сценичните изкуства, стимулира подобряването на себепознанието, себеизразяването, разбира се, но също и разбирането на сложността на междуличностното общуване и толерантността към различните гледни точки на другите, като по този начин дава възможност за личностно израстване и осигурява основа за лична и обществена трансформация (Lev-Aladgem 2018). В тази статия се използват термините „Театър в образованието“ (TiE) и „Драма в образованието“ (DiE) наред с други, взаимно заменяемо, за да се обозначи разнообразното използване на техники от театъра като сценарии, ролеви взаимодействия, сценичен процес и други, за да представим тяхното специфично приложение и значение в образователна среда.

Конкретните изследователски цели са ориентирани към обучение за усъвършенстване на комуникативната компетентност на бъдещите педагози и социални работници, които се обучават в бакалавърски и магистърски специалности на университетското образование. Тя е включена в процеса на придобиване на професионална квалификация, без да ѝ се отделя специално внимание, тъй като преобладава разбирането, че високото ниво на професионални познания е достатъчна гаранция за комуникирането им (Tsvetanska 2006). В теоретичен план може да се превърне във важен инструмент за установяване на качеството на междуличностната и социалната компетентност, която е в планове за устойчиво развитие в образователната сфера на ЕС. Ще става въпрос за обучение, насочено към високорангови нива в контекст на непрекъснати промени, което, симулирайки реални и близки до реалните ситуации, създава богата на инструментални ресурси и арттехники обучителна среда.

Заглавието е на редакцията

www.pedagogy.azbuki.bg

*Списанието се реферира
и индексира в Web of Science*

Главен редактор

Проф. д-р Румяна Пейчева-
Форсайт

E-mail: r.peytcheva@fp.uni-sofia.bg

Редактор

Любомира Христова
E-mail: pedagogy@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Педагогика“, кн. 3/2025:

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ПРОНИКНОВЕНИЯ

Конструиране на комуникативна таксономия, базирана на техники от образователна драма и театър / Радка Василева

Оценки и нагласи към процедурите за подбор на директори на образователни институции – първоначални данни / Йонка Първанова, Божидара Кривиradeва, Данко Калалиш, Деяна Милушева

Теоретични аспекти и практикоприложни наблюдения на някои съвременни тенденции в музикалнообразователния процес в българското училище / Пенка Марчева

Opportunities for Enhancing Mathematical Competence of Chinese Foreign Students in Ukrainian Higher Education through Language Proficiency / Svetlana Dimitrova, Nadiia Morhunova

Развитието на благодарността в средното общообразователно училище / Светлана Сарийска

Връзки между профилиращ предмет география и икономика в гимназиите и специалност „Регионално развитие“ в университетите: анализ на възможностите за взаимодействие / Веселина Любомирова, Елка Василева

Exploring Entrepreneurial Readiness among University Students: Insights from a Preliminary Study / Lachezar Afrikanov

Другият като ценност в училище / Александър Кръстев

За нуждата от алтернативни подходи и задачи в преподаването по време на творческия процес при учениците в художествените училища / Ваня Годжелова /

Комуникацията, комуникативните взаимодействия и компетентност на обучаемите

В определянето на комуникацията като понятие ще се придържаме към едно от популярните определения, това на Никлас Луман, а то е, че комуникацията може да се представи като синтез на информация, изразяване и възприемане, генериран от действията и взаимодействията – вербални и невербални, вътре в съответната социална система (Luman 2008). За него комуникацията възниква в резултат на комуникирането и прилича на всяка система, която се нуждае от свързаност, за да функционира. В образователен смисъл, става въпрос за това обучаемите да могат в различни свои действия и взаимодействия да предават информация, която вече са възприели, но синтезирали, т.е. преработили в личен план, и могат да я споделят или да възприемат подобна, която получават от другите участници в комуникативния процес. За целите на изследването комуникация, общуване, комуникативни умения, комуникативна компетентност и други понятия от този регистър също са използвани като взаимно заменяеми, съзнавайки тяхната теоретична различност.

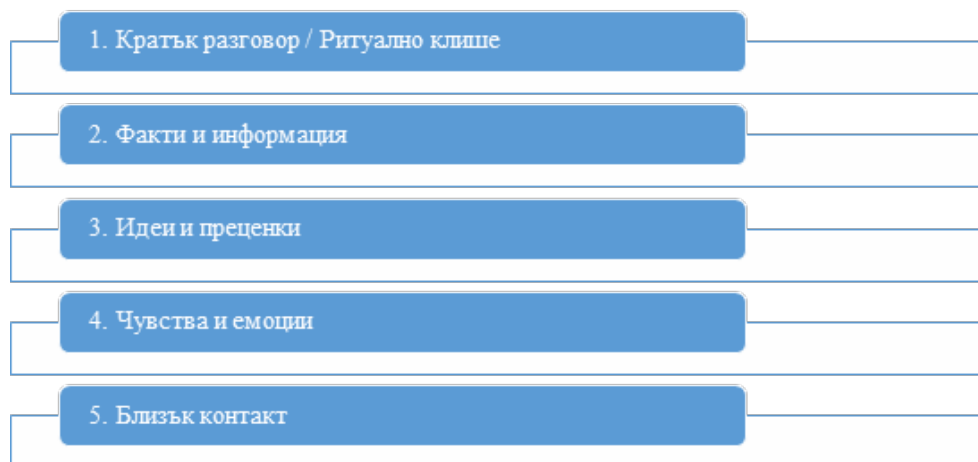
Значение на развитието на комуникацията в контекста на изследвания, трансформирани в европейски документи

Личностното развитие, т.е. развитието, което отговаря на нуждите на личността, без да компрометира способностите ѝ да бъде полезна и за другите, винаги е била сложна, противоречива и многоаспектна концепция (Vasileva & Pachova 2021). За да се даде възможност на образованието да допринесе по-устойчиво за тяхното изпълнение, ЮНЕСКО¹ и образователната секция на ООН, отговорна за координирането на глобалните усилия в областта на образованието, разработиха т.нар. рамка от учебни цели, като в тях се включват: системно мислене, изпреварваща компетентност, нормативна компетентност, стратегическа компетентност, компетентност за сътрудничество, критично мислене, самосъзнание и интегрирано решаване на проблеми. Рамката на ЮНЕСКО използва актуални и по-ранни академични проучвания (Glasser et al. 2016; Lozano et al. 2017; Rieckmann 2012; Wiek et al. 2011, 2016). Върху тяхната основа се добавят нови цели, като вътрешноличностни и ориентирани към действие умения, умения за непрекъснато учене и поставяне на въпроси, развитие на емпатия, способност за промяна на гледната точка и грижа за общото благо (Brundiers et al. 2020; Pacis & Wynsberghe 2020; Trad 2019). В свое проучване Vasileva & Pachova установяват, че различните групи хора може да се нуждаят от разнообразна гама от умения, за да допринесат за устойчивото развитие, като например формиране на критична гледна позиция, развитие на умения за критична рефлексия и мислене в дилеми (Vasileva & Pachova 2021). Артподходът в образованието попада в сферата на културното измерение на идейната концепция на устойчивото европейско развитие. Образователни изследователи като Wagner (2022), O'Farrell (2016), Pachova (2020), Vasileva (2021) и всички изследователи, обединени от Европейската мрежа от обсерватории в областта на изкуствата и културното образование (*European Network of Observatories in the Field of Arts and Cultural Education – ENO*), виждат негови характе-

ристики и специфичния му профил за осъществяване като *образование във и чрез изкуство*. Възможност образованието, базирано на изкуства, регистрира широк спектър от положителни резултати, свързани с личностното развитие, социалните взаимодействия и образователните постижения, наред с други (Deasy 2002). Приема се за доказано, че обучението, базирано на театър и драма, е свързано с повишена ангажираност в цялостния учебен процес (Cawthon & al. 2011), с намален процент на отпадане на ученици от училище (Barry & al. 1990; Thomas et al. 2015), подобрени академични постижения, самосъзнание, креативност, способности за себеизразяване, ефективна комуникация, социално взаимодействие и доверие (Deasy 2002; Gourgey & Delgado 1985), както и повишена мотивация за критична рефлексия (Villanueva & O'Sullivan 2020). Освен това театърът е ефективно използван, за да даде възможност на представители на маргинални общности и групи да участват и да допринасят за местните дискурси за устойчиво развитие (Miller 2018; Mills 2009; Nielson & Castro 2016; Osnes 2014; Vasileva & Pachova 2021).

Комуникативна таксономия. Модел на таксономия, анализ и конструиране на разширена комуникативна таксономия

За целите на конструирането на комуникативна таксономия е използвана рамката на комуникативния процес, протичащ в групово взаимодействие на Ringer and Gillis (Ringer and Gillis 1995). Те я предлагат за обсъждане в групи, които са в процес на интензивна комуникация посредством влизане в роли, които участниците изпълняват в различни драматургично проектирани етюди. Тяхната препоръка е предварително да се обсъдят различните нива на комуникационния процес, фиксирани в рамката, „за да се улесни по-задълбочената комуникация, доверието и уважението между участниците“ (Balm, Brookes and Mountford 2009, p. 28). Комуникацията и процесът на комуникиране според тях се състоят от няколко йерархично подредени нива, които последователно описват обичайния многокомпонентен ред в комуникацията от типа *Групов разговор*, който постепенно се обогатява, като започва от първото си ниво – *Лековат или Кратък разговор*, който прилича на разговор между напълно непознати хора, за да достигне до най-високото си ниво, което авторите наричат *Близък контакт* (фиг. 1).

Фигура 1. Нива на комуникационния процес по модела на Ringer and Gillis

Ringer and Gillis, които работят основно с хора в риск и нарушители на обществения ред, правят кратка характеристика на всяко от тези нива от гледна точка на движението на групата от повърхностна комуникация към проникваща в безпокойствата, страховете или личните провали комуникация между комуникаторите. Нивото на близкия контакт те определят като ниво, към което трябва да се стремят социалните работници и педагозите в своята работа. Те предлагат на всяко ниво участниците да се спират и да рефлексират върху него, коментирайки постиженията на всеки от участниците. Тази непрекъсната рефлексия според тях мотивира продължението на усилията (Ringer and Gillis 1995).

Анализ на емпиричните данни

За провеждане на емпиричното изследване е използван качественият изследователски подход.

Участници в изследването и обхват на изследването. В емпиричното изследване участват общо 8 експерти от областите на обучение на студенти в хуманитарни специалности и експерти от областите театър и актьорско майсторство. В основата на качествено изследване са техните авторски аналитични текстове, които те създават като писмени аналитични текстове непосредствено след запознаването им с предложената като работен модел комуникативна рамка на Ringer and Gillis. В тези текстове те споделят своите наблюдения върху развитието на комуникациите като взаимодействия между комуникаторите в групите, с които работят.

Представяне и анализ на резултатите от емпиричното изследване. За обработка и анализ на данните от експертните анализи се използва уеббазирано приложение Taguette. Това е софтуерен инструмент, предназначен за качествен анализ на различни текстови данни, които се събират по специален начин от изследваните лица. Той е подходящ в случаите, в които се прави анализ на голям обем информация, предоставена на изследователите в писмен вид или устен вид, като например специализирани текстове, интервюта, фокус групи и други качествени данни. Той прилага т.нар. отворен код, който се прави от авторите на изследването. Текстовите откъси се маркират със създадени за конкретните цели кодове или категории и на база на това се създава изследователски отчет. *Дискурсивният анализ* е един от методите, използвани в изследването. Подходът цели изследване на текста, в който фокусът е върху начините, по които се създава, поддържа, променя и обогатява поетапно и ефективно комуникативно взаимоотношение чрез влизане в роля.

Обект на изследване е експертният анализ, предоставен на изследователя от експерти в комуникацията след тяхното запознаване с използваната за изследователски цели рамка на комуникационния процес в група, предложена от Ringer and Gillis (1995).

Процес на изследване. Документът с текстовете на експертите се импортира в програмата за анализ Taguette, след което се идентифицират кодове, базирани на ключови думи, изречения и фрази, споделени от авторите на комуникативната рамка и експертите, ангажирани в изследването. Чрез дискурсивния анализ се изследва писмената реч. В таблица 1 са посочени създадените кодове за всяка от категориите/нивата в рамката на комуникационния процес.

Целта на изследването е на основата на предложената комуникативна рамка на груповия комуникативен процес от Ringer and Gillis да се конструира комуникативна таксономия, която да може да се използва в обучението на студенти, които се учат професионално да комуникират с обучаеми в различен образователен контекст и клиенти на социални услуги. Важно за обучението в комуникация е тя да бъде конструирана чрез йерархично подредени нива от надграждащи се комуникативни цели, представени в конкретни комуникативни стимули и реакции между комуникаторите. Всяко ниво да бъде представено и чрез особеностите на комуникативната ситуация, които се създават от комуникаторите.

Данни от изследването, анализ и конструиране на комуникативна таксономия. За конструирането на комуникативна таксономия са използвани отворените кодове, които са регистрирани в резултат на анализа на текстовете на експертите (фигура 2).

Кратък разговор / Ритуални клишета	Факти/ информация	Идеи/преценки	Чувства/емоции	Близък контакт
• Шегички • Закачки • Банални връзки • Романтични връзки • Мода • Сексуални намеци, подвизи • Пиене • Приятели • Семейство	• Обмен на данни • Конкретност • Определения • Достоверност • Колегиалност • Адекватност • Промяна	• Анализ • Задълбочаване • Скрит смисъл • Стратегии • Добри познати • Доверие • Лично разкритие • Нови идеи	• Интерпретация • Лична гледна точка • Различие • Уникалност • Нюанси • Значимост • Толерантност • Подкрепа • Обратна връзка	• Споделяне • Интимност • Скрити мисли • Ново поведение • Разкритие • Проникновение • Демаскиране • Директност

Фигура 2. Отворени кодове за конструиране на комуникативна таксономия

Върху основата на получените качествени и количествени данни могат да се направят следните коментари, преценки и твърдения.

Първо ниво: Кратък разговор и ритуални клишета

В първо ниво на рамката експертите споменават в най-високи степени позоваванията по време на груповата комуникация на семейството и лични от интимен характер, които явно се приемат като подходящи за „разчупване на леда“ или за подобряване на контакта, което се свързва с неумелото изпълнение на роли.

Фигура 3. Експертна оценка на първо ниво на комуникативната таксономия

Цитати: А. Семейството винаги се споменава в началото и по-точно: Какво казва мама в такива случаи? или Какво би казала, ако можеше да ме види сега? Това са обичайно първите думи и рефлексии на влизащите в роля (*семейство*). В. В началото на разговорите в група често се говори за романтиката във връзките им с приятелите. Нахлуват спомени от тези трепетни изживявания (*романтични връзки*). Г. Повечето от студентите си представят как са облечени, когато са в роля, и използват сцената, за да демонстрират увлечението си по дрехи и мода (*мода*). Д. Обичат самои-

ронията и да се шегуват със самите себе си (*шеги*).

Първото ниво е нивото на внимателното комуникативно експериментиране в периметъра на току-що създаващата се партньорска мрежа на групата. Всеки от участниците спонтанно прави лични самопредизвикателства, за да се представи пред останалите. За своя опора използва фиктивния план на ролята.

Второ ниво: Факти и информация

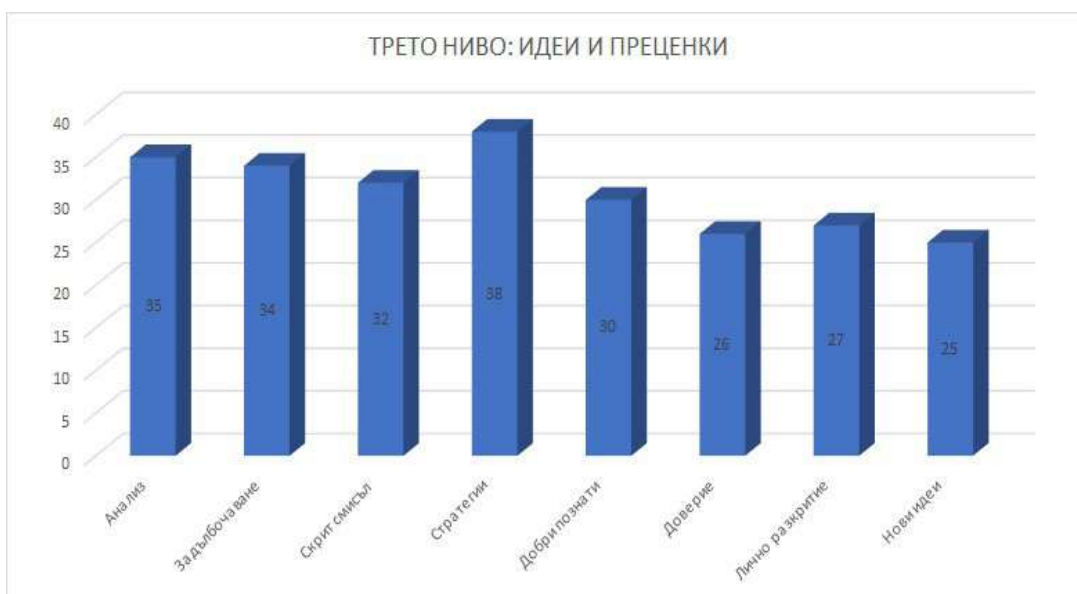
Фигура 4. Експертна оценка на второ ниво на комуникативната таксономия

Второто ниво чертае навлизането в зоната на документалистиката или в нивото на познанието (когнитивността), която насочва обучаемите към търсене на повече достоверност в пресъздаването на образа. Експертите са посочили, че търсенето на биографични и житейски данни и произтичаща от тях промяна са сред най-комуникираните по повод на ролята в този етап:

А. Искат да я играят отново и отново (*достоверност, промяна*). Б. Не са доволни от себе си като актьори (*адекватност*). В. Замислят се върху определен детайл в ролята и говорят за него като за особено значим (*конкретност*). Г. Предлагат на друг да изиграе ролята им (*колегиалност*). Д. Работата по влизане в роля става изведнъж много сериозна. Казват, че се нуждаят от репетиции (*промяна, адекватност, достоверност*).

Трето ниво: Идеи и преценки

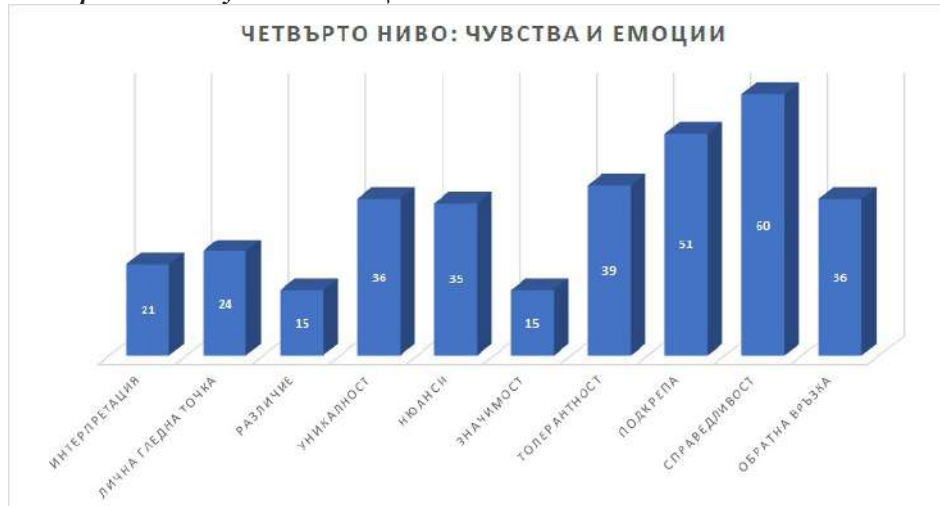
Това ниво в рамката на Ringer and Gillis е определено като аналитично, но и концептуално. Групата вече се нуждае от теории, които да позиционират ролите в техните универсални значения и смисъл. Съжденията им вече се насочват към търсене на решения, които могат да се постигнат само ако имат представа за намирането им по общоприет начин.

Фигура 5. Експертна оценка на трето ниво на комуникативната таксономия

Р. „Хайде да направим нов анализ“ (*анализ, задълбочаване*). С. Ти как би действал в тази ситуация, ако наистина ти се случи? (*добри познати*). Т. Всеки прави така, но не си признава (*търсене на скрил смисъл, задълбочаване*). У. Хората търсят справедливост и щастие (*доверие*).

Четвърто ниво: Чувства и емоции

Фигура 6. Експертна оценка на четвърто ниво на комуникативната таксономия

Споделянето на чувствата в група е рисково, защото говорещите се разкриват пред другите, които вече трябва да са заслужили доверие. Това ниво експертите определят чрез термини, които са по-скоро етични и стилно-комуникативни. Най-много номинации получава идеята за справедливост, следвана от подкрепа и толерантност. Експертите:

А. Често търсят в ролята кое е справедливо за мен, но и за другите (*справедливост*). В. Ще трябва да се приеме дори да не ни харесва тази роля.... (*толерантност*). Н. Научих се просто да наблюдавам и да се уча от ролята, която играя.... (*нюанси*). С. Важно е, че те подкрепяме такъв, какъвто си в тази роля... (*подкрепа, обратна връзка*).

Пълния текст четете в „Педагогика“, кн. 3

Интеграция за по-добра ефективност на работния процес

*Откъс от „Социално-икономически фактори
и интегрирана система за управление – ефективен
механизъм за качествено професионално обучение“*

Доц. д-р Мария Гюлеметова

Професионален център „Устойчив свят“ (България)

1. Въведение

В публичното пространство често битува мнение, че институциите са нефункционални, затова чрез приложената практика се доказва как институции и образователни организации, които търсят резултатност, могат да се интегрират в името на по-добро качество и ефективност на работния процес.

2. Социално-икономически фактори и интегрирана система за управление – ефективен механизъм за качествено професионално обучение

Социално-икономическите фактори са водещи в икономическото развитие на всяка страна, защото животът показва, че природно-географските условия със своята значимост са важни, но не определящи. Социално-икономически фактори включват: политика на държавата, население, пазари (вътрешни и външни), транспорт и др.

Политиката на държавата намира израз в ролята на нейните институции: Народно събрание, Президентство, Министерски съвет и неговите министерства, Закон за местно самоуправление и местна администрация, които със своите закони и подзаконовни актове и нормативни документи осигуряват пътят за развитие на всички сектори на националната икономика. Науката и образованието, като отрасли от третичен сектор (вид социална услуга) на националната икономика, имат важна роля за динамичното и прогресивно развитие на националната икономика на България. Социалните системи, каквато е образователната система, имат изключително важно свойство да се

Заглавието е на редакцията

www.vocedu@azbuki.bg

*Списанието е представено в
ERIH PLUS; CEEOL; EBSCOhost;
Google Scholar; Primo; ExLibris*

Главен редактор

Проф. д-р Тоня Георгиева

E-mail: tonia@au-plovdiv.bg

Редактор

Красимира Дешева
0884 94 52 02

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: vocedu@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Професионално образование“, кн. 1 – 2/2025:

Възможности за приобщаване чрез дуално обучение
[Opportunities for Inclusion through Dual Training] / *Силвия Тонева* /
Silvia Toneva

Как изкуственият интелект променя образованието [How Artificial Intelligence is Changing Education] / Магдалена Мъглижанова / *Magdalena Maglizhanova*

Социално-икономически фактори и интегрирана система за управление – ефективен механизъм за качествено професионално обучение / Мария Гюлеметова

Интерактивните платформи – средство за по-лесно усвояване на учебния материал / Ренета Цветкова

Ролята на професионалното STEM образование в изграждането на културна стандартизация: предизвикателства и възможности / Боряна Илиева

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА ДЕЙНОСТ

Преход към дигитално доверие – ролята на фирмения имейл в успеха на малките и средните предприятия / Никола Цоцев

АНАЛИЗ

Анализ и избор на структурни компоненти на нискостойностен паралелен делта робот / Станислав Цолов

променят във времето съобразно новите потребности на обществото (Gyulemetova 2018). Модели на обучение за екологична сигурност чрез примери на проблемно- ситуационни методи).

Национална програма за развитие 2030 г. е дългосрочен програмен документ (институционална рамка), която включва политиките за икономическо, социално, културно и екологично развитие – основни направления за устойчиво развитие на страната. Приоритетни дейности в Националната програма са и тези, свързани с качествено професионално образование и обучение.

Необходимо е да се отбележи, че професионалното образование и обучение, като част от Националната система за образование и обучение, се регламентира и развива на основата на редица закони и подзаконови актове, стратегии, планове, програми и други. През последните две години все повече се говори за професионалното образование като приоритет на образователната система, защото силно се вярва, че в условията на пазарна икономика мотивацията за работа на завършилите млади хора ще дойде именно от професионалните училища и центрове за професионална квалификация (без да се подценява ролята на другите образователни институции) (Gyulemetova 2018).

Основният нормативен документ в системата на средното образование – Закон за предучилищно и училищно образование, в чл. 1 (2) посочва, че този закон се прилага за училищното професионално образование и обучение чрез Закона за професионално образование и обучение, доколкото друго не е уредено.

Съгласно Закона за професионално образование и обучение задачите на системата за професионално образование и обучение се свързват с придобиване на професионална квалификация, формиране на мотивационна система за реализация в гражданското общество и формиране на обща култура на основата на национални и общочовешки ценности³. Това е добър мотив да се насочат усилия към реализация на професионално обучение с кандидати, силно мотивирани към професионална квалификация по професия „Асистент на лекар дентална медицина“.

Населението (човешкият капитал) със своя брой, трудови ресурси, квалификация и опит има важна роля за икономическия просперитет. Колкото и да е завладяваща идеята за ролята на изкуствения интелект през последните години, само човекът със своите знания и компетенции е този, който ще помогне реализирането на тази идея, а чрез професионалните си компетенции – за качествена и ефективна работеща икономика.

Тук е мястото да се отбележи, че още преди стартиране на обучение по професия „Асистент на лекар по дентална медицина“ ръководството на Центъра за обучение „Устойчив свят“ – Пазарджик, осигурява висококвалифицирани кадри за обучение, отговарящи на изисквания на ДООИ като професионална квалификация. От своя страна, Националната агенция за професионално образование и обучение, както и Агенцията по заетостта със своите висококвалифицирани експертни екипи са в ежедневна готовност за професионална помощ на Центъра за обучение, за интегрирането на институционални цели и задачи, така че да търси и постига резултатност.

През последните години в страната все повече намира приложение Законът за електронно управление³. Чрез основни-

те си функции по издаване, налагане, контрол на политики, правила и добри практики в областта на електронно управление, стратегии, планиране, бюджетно програмиране и инициативи и координация на секторни политики Законът успешно налага иновативната си форма на комуникации за сметка на старата. Трябва да се отбележи, че системата за електронно връчване (е-връчване) е система, която позволява изпращане и/или получаване и съхраняване на електронни документи за/от публични организации, физически и юридически лица. Комуникацията чрез Системата за електронно връчване замества класическия метод за доставка на писма и е в съответствие с чл. 43 от Регламент на ЕС № 910/2014 г. и чл. 26, ал. 2 и ал. 4 от Закона за електронно управление. Услугата „Предоставяне на достъп на физически лица за информация, свързана с тях и съхранявана в регистри на първични администратори“ предоставя на всяко физическо лице с регистрация в системата за сигурно електронно връчване достъп за съхраняваните от него данни в регистри на първични администратори, особено ценно в нашия случай. Интегрираната система за управление по своята същност е комбиниране на две и повече подсистеми и изисква силна ангажираност на лицата от подсистемите. Тази обща система трябва да отговаря на два или повече международни стандарта, функционира като едно цяло и осигурява последователност и координирани действия в различни аспекти от дейността на подсистемите.

Според чл. 5 (1) от Закона за публичните организации „публичните предприятия са юридически лица, които се създават и управляват в интерес на гражданите и обществото с цел постигане на максимални стойности на обществото чрез ефективно разпределение на ресурсите“. В този случай отношение имат: Националната агенция за професионално образование и обучение, Агенцията по заетостта, Държавната агенция „Електронно управление“. Ето защо техните основни функции и цели на практика имат пряко отношение към реализацията на учебния план и програмите за обучение по професия „Асистент на лекар дентална медицина“ – трета степен, по програма Б.

Националната агенция за професионално образование и обучение (през 2025 г. отбелязва своята 25-годишнина) е изпълнителна агенция към Министерството на образованието и науката. Основната ѝ цел в отговор на Компонент 1 – Образование и умения, от Националния план за устойчивост е „да се повиши интересът и мотивацията за учене, ангажираност на всички в образователния процес, нивото на придобити умения, адаптивност към околната среда и пазара на труда“. Целта на Агенцията за професионално образование и обучение се съчетава успешно с мотивацията на курсистите от Центъра за обучение „Устойчив свят“ – Пазарджик, за обучение по професионална квалификация.

Агенцията по заетостта е изпълнителна агенция към Министерството на труда и социалната политика и се свързва с „изпълнение на държавна политика по насърчаване на пазара на труда, професионално ориентиране, обучение на възрастни, извършване на посреднически услуги по заетостта и др.“. Основната ѝ цел, към която се стреми, е да има „обвързаност има „обвързаност между образование и бизнес и необходимостта от действия за гарантиране на най-важните социални програми“, което на практика изцяло подпомага дейността по обучение в професионална квалификация и кариерно развитие на заети лица.

Много чужди и наши автори споделят предимствата на интегрираната система за управление, но в тази публикация ще се отбележат само някои, тъй като целта е да се изследва налагащата се във времето практика за успешно обединяване на социалните фактори при професионалното обучение, предлагано от „Устойчив свят“ – Пазарджик.

В теоретичните аспекти на системата за управление в обществените организации (публични) авторите определят „интегрираната система за управление като система, която комбинира различни подсистеми (елементи), но не като отделни компоненти, а с ясно определена цел, вземайки под внимание всички практики в тяхното вътрешно управление“ (Nedyalkov 2008). Освен това според авторите интегрираната система за управление „обхваща всички процеси и отдели в една организация, като автоматизира дейностите по управление на финанси, човешки ресурси и др., и връзките на организацията с нейните клиенти и партньори и по този начин се осигурява фокусиране върху целите на организацията, разкриване и коригиране на противоречащи цели, отговорности и взаимоотношения, консистентност и избягване на дублиране на процеси и други, което води до намаляване на рисковете на вътрешна и външна комуникация, улесняване на обучението, развитие на персонала и др.“.

Предимствата на интегрирана система за управление според авторите са, че „позволява на организациите (подсистемите) да решат следните проблеми“:

Пълния текст четете в „Професионално образование“, кн. 1 – 2